

OSMANLI SARRAF HUKUKUNDA İFLAS VE MAL KAÇIRMA

BANKRUPTCY AND ASSET HIDING IN THE OTTOMAN SARRAF LAW

Hüseyin Al^{*} - Şevket Kamil Akar^{**}

ÖZ

Sarraflar Osmanlı finans sisteminin temel finansal araçlarıdır. Kendi sermayelerine ek olarak toplumun muhtelif kesimlerinden işletilmek üzere para toplamakta ve fon ihtiyacı içerisinde bulunan kesimleri finanse etmektedirler. Özellikle, Osmanlı kamu maliyesiyle bağlantılı olarak iltizamın finansmanı ve mültezimlere kefaletleri nedeniyle önemli bir rol üstlenmektedirler. Faaliyetlerinin doğası gereği sarraflar zaman zaman iflas edebilmektedir. Devletin sıkı bir şekilde düzenlemeye tabi tuttuğu sarraflar iflasın sonuçlarından kaçınabilmek için bazı vakalarda mal kaçırma girişimlerinde bulunabilmektedir. Bazı durumlarda sarrafların müşterileri de sarraftan mal kaçırma yoluna gidebilmektedir. Bu çalışmada sarraf iflasları ve mal kaçırma durumlarıyla ilgili düzenlemeler ve hukuki süreçlerin nasıl işlediği örnekler yardımıyla ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Osmanlı finans sistemi, finansal araçlar, sarraflar, iflas, mal kaçırma.

ABSTRACT

Sarrafs are the main financial intermediaries of the Ottoman financial system. In addition to their own capital, they collect deposits from various segments of the society to finance those segments that are in need of financing. In particular, they play an important role in the Ottoman public finance with regard to their role in financing tax farming (iltizam) and underwriting of tax farmers (mültezim). As a natural consequence of their activities,

^{*} Dr., Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.

^{**} Dr., İstanbul Üniversitesi.

sarrafs could go bankrupt from time to time. *Sarrafs*, which were strictly regulated by the state, could attempt to hide their assets in order to evade the consequences of bankruptcy. This study examines the regulations on bankruptcy of *sarrafs* and hiding of their assets, and explains the legal processes with the help of examples.

Keywords: Ottoman financial system, financial intermediaries, *sarrafs*, bankruptcy, to hide assets.

*

Giriş

Bu çalışmanın amacı İstanbul sarrafları örneğinden hareketle Türk hukuk tarihine, daha özelinde iflas hukuku tarihine katkıda bulunabilmektir. Osmanlı dönemi esnafı üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına karşın iflas durumunda ne tür bir hukuksal sürecin izlendiğine dair bilgiler oldukça kısıtlıdır. Gerek akademik çalışmalarda gerekse kadısicillerinde iflas vakalarından bahsedilmekle birlikte iflas ve sonrasındaki tasfiye sürecine ilişkin uygulamaların ayrıntıları neredeyse yok gibidir.¹ Bilindiği üzere Osmanlı hukuku İslam hukukunun bir parçasıdır. Bu nedenle iflas ve tasfiye süreçlerine ilişkin başvurulanan İslam icra ve iflas hukukuna ilişkin literatür konuyu anlamamıza yardımcı olacak çerçeveyi sunmaktadır. Ancak bu eserler genelde fıkıh ekollerinin konuya ilişkin görüşlerine yer vermekte, uygulamaya ilişkin örnekler peygamber ve sahabe dönemiyle sınırlı kalmaktadır.² Oysa hukuk toplumların gelişimiyle beraber ilerleyen, karşılaşılan sorunlara çareler üreten ve bu nedenle de kendini yenileyebilen bir doğaya sahiptir. Çalışmaya konu edilen kesim ise ekonomi içerisinde mal üreten esnaftan olmayan, topluma finansal hizmetler sunan, günümüzün tipik finansal araçları olan bankaların benzeri işlevi olan sarraflardır. Daha da özelinde üstlendikleri görevler nedeniyle devletle

¹ Miyase Koyuncu, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)", Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 74, 95, 252-253, 281-282; Maurits H. Van den Boogert, *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Berathılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 203-257; *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*, ed. Timur Kuran, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010-2011, C.1, s. 164; C.2, ss. 151, 636-37, 642; C.5, ss. 462-63.

² Bkz. Molla Hüseyin, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, çev. Arif Erkan, C.4, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1980, s. 30-33; Abdurrahman El-Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, C.3, İstanbul, Bahar Yayınları, 1979, s. 473-479; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C.7, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1970, s.294-310; Fahrettin Atar, *İslâm İcra ve İflâs Hukuku*, İstanbul, 1990.

yakın iş ilişkisinde olan, kamu maliyesinde önemli roller üstlenen ve bir lonca örgütlenmesine sahip olan İstanbul sarraflarıdır. 19. yüzyılla birlikte çok sayıda sarrafın iflas ettiği görülmektedir. Bu çalışma doğal olarak tüm sarrafların iflas vakalarını açıklamaktan ziyade iflas sonrası yürütülen tasfiye sürecini ana hatlarıyla açıklamaya yarayacak örneklerle sınırlı kalacaktır. Bu sayede Osmanlı iflas hukukunun İslam hukukuyla ne ölçüde örtüştüğü ortaya konulacaktır. Benzerlik ve farklılıkların ortaya konulabilmesi için çalışmanın giriş kısmında iflas hukukunun ilk ortaya çıkışı, İslam iflas hukuku ve Osmanlı dönemindeki hukuksal gelişmelerle ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Sonrasında ise konunun esasını oluşturan Osmanlı sarraf hukukunda iflas ve mal kaçırma konusu örnek olaylar eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır. Konu bir lonca örgütlenme düzenine ulaşan, mesleki faaliyetleri nizamlarla belirlenen İstanbul sarraflarını kapsayacaktır.

İflas Hukukunun Gelişimi

İflas, borç ilişkisi nedeniyle ortaya çıkan bir durumdur. Tarihi sürece bakıldığında kişilerin borçlarını öde(ye)memeleri sonucunda ortaya çıkmış, buna paralel olarak iflas hukuku gelişmeye başlamıştır. Ticaretin ortaya çıkması, gelişmesi, bölgeler, hatta ülkeler arası hale gelmesi finansman ilişkilerinin artışında en önemli faktördür. Diğer bir faktör ise siyasi otoritelerin tarihi süreçte giderek artan finansman ihtiyaçlarıdır. Bütün bu gelişmeler toplumlarda borç/kredi ilişkilerinin gelişmesine, bunun doğal bir sonucu olarak da borcunu öde(ye)meme durumlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumda borç ilişkilerinin sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde yürütülmesi hedefi, bir borcun ifa edilememesinde hangi tür mekanizmaların devreye gireceğinin belirlenmesini de gerektirmiştir. Başlangıçta teamül şeklinde oluşan bu uygulamalar daha sonra yazılı hukuk kurallarına dönüşmüş, uygulamanın yürütülmesi ise toplumun siyasi örgütlenme tipine bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

Literatürde antik çağlardan Roma İmparatorluğu'nun erken dönemlerine kadar geçen devrelerde kişinin borcunu öde(ye)memesi, borcun teminatını borçlunun bizzat (bedenen) kendisinin oluşturmasından dolayı hapsedilmesi, köleleştirilmesi, satılması veya öldürülmesi şeklinde cezalara çarptırıldığı zikredilmektedir. Bu cezalar borçlunun aile bireylerini de kapsayacak şekilde

uygulanabilmekteydi. Yine de borcun ödenmemesi halinde uygulanan bedeni cezaların, kamu otoritesinden bağımsız özel şekilde işleyen bir süreç olduğu durumlar iflas hukukunun oluşumu şeklinde değerlendirilmemektedir.³ Bedenen uygulanan cezalar zamanla hem bedene hem kişinin malvarlığına başvurma şeklinde karma bir usule doğru değişim göstermiştir. İmparator Augustus döneminden itibaren uygulama giderek borçlunun sadece borç tutarına yetecek kadar malvarlığının haczedilmesi şekline dönüşmüştür. Bu çerçevede haczedilen mallar müzayede yoluyla satışa sunularak önce nakde çevrilmekte, borçları ödendikten sonra kalan tutar borçluya geri ödenmektedir. Bedeni cezadan kurtulan borçlu sadece mameleki üzerine uygulanan kısmi icradan yararlandığı gibi bazı şahsi mallarının haczedilememesi ve borcun ertelenmesine izin verilmesi gibi uygulamaların devreye girmesi ile daha da rahatlamıştır. Ancak alacaklının haklarının korunması çerçevesinde borçlunun kötü niyetli uygulamalarının da önlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Örneğin, alacaklıların haklarına zarar verecek şekilde mal varlığının üçüncü kişilere aktarılması durumunda kefile itiraz hakkı tanınmış, borçlunun bu fiilinin ispatlanması halinde aktarıma konu olan malların iade edilmesi yoluna gidilmiştir.⁴

İslam tarihine bakıldığında iktisadi hayatta iflas hukukunun erken dönemlerden beri uygulandığı görülmektedir. Fıkıh ekolleri arasında iflas durumunun tanımı hakkında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte bir kişinin borçlarının, alacakları ile malvarlığına eşit ya da borçların bunlardan daha fazla olması durumu iflas olarak kabul edilmiştir. Hukuki süreç genelde alacaklılardan birinin talebi üzerine başlamakta, borçlunun finansal durumunun mahkeme tarafından tespitiyle devam etmektedir. Borçlunun aktifinin pasifine eşit ya da daha az olması durumunda mahkemece borçlunun iflasına; bu karar sonrasında da borçlunun alacaklıların aleyhine işlemler gerçekleştirmemesi için hacrine karar verilmektedir. Mahkemenin kararı başvuruda bulunan alacaklının yanı sıra müflisin tüm alacaklılarını kapsayan bir karardır. Ayrıca mahkeme, alacaklıları ve diğer kişileri bilgilendirme amacıyla iflas kararını ilan ettirmektedir. Mahkeme ilanı alacaklıların haklarının korunmasına yöneliktir.

³ Stasys Vélvis ve Vilija Mikuckienė, “Roma Hukukunda İflas Prosedürünün Doğuşu”, çev. Hande Gül Küçükakaya, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, Özel Sayı 2014, s. 2391-2398; Türkan Rado, *Roma Hukuku Dersleri-Borçlar Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987, s. 29.

⁴ Rado, *Roma Hukuku*, s. 29-31; Vélvis ve Mikuckienė, *a.g.m.*(adı geçen makale), s. 2398-2401.

İlan ile alacaklıların alacaklı olduklarını tevsik edici belgelerle mahkemeye başvuruda bulunmaları gerekmektedir. Bazı fıkıh ekollerine göre bizzat borçlunun mahkemeye başvurması ile de iflas süreci başlatılabilmektedir. Her iki durumda da mahkemenin iflas kararı vermesi ile borçlu müflis ve mahcur olmakta, mevcut alacakları ve malvarlığı üzerindeki tasarruf yetkisi kısıtlanmaktadır. Bazı fıkıh ekolleri iflas kararından sonra borçlunun gerek çalışarak kazandığı gerekse miras, vasiyet veya hibe şeklindeki intikallerle edindiği mallar üzerinde tasarruf yetkisi bulunduğu görüşünü benimserken, diğerleri bu şekilde kazanılan malların da borçlarının tasfiyesine tahsis edilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. İflas kararının alacaklılar yönünden anlamı müflisin tüm aktifinin borçların tasfiyesinde kullanılacak ve bu haktan tüm alacaklıların eşit bir şekilde yararlandırılacak olmasıdır. Eğer alacakların tahsilinde rehin alacaklısı vb. *rüçhanlı alacaklı* sınıfına girenler varsa tasfiyede öncelik bu gruba tanınacaktır. Müflisin muaccel ve müeccel alacaklarından hangisinin önce tasfiyeye tabi tutulacağı hususu da tartışmalıdır. Fıkıh ekollerinden bazıları alacaklıların tasfiyeden eşit bir şekilde yararlandırılması amacıyla iflasla birlikte tüm borçların muaccel hale dönüşeceği görüşünü benimserken, diğerleri bu görüşe iştirak etmemiştir. Ancak müflisin müeccel alacaklarının vadesinde tahsil edilmesi gerektiği konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Müflisin borçlarının tasfiyesinde genel kural para borçlarının parayla, mal borçlarının ise aynı cins malla ödenmesi şeklindedir. Tasfiye işiyle görevlendirilen yetkili, müflisin malvarlığından, haczi caiz olmayanlar dışındaki malları müzayede yoluyla satarak paraya dönüştürmektedir. Malvarlığı içerisindeki mallardan alacaklıların alacağına tekabül eden aynı cins misli mallar var ise bunlar satışa konu olmayarak aynî olarak ödenmektedir. Müflisin aktiflerinin tüm pasifini karşılamaya yetmesi durumunda tasfiye sorunsuz bir şekilde tamamlanırken, yetmemesi durumunda önce *rüçhanlı alacakların* hesapları tasfiye edilmekte, bakiye ise “guremâ taksimi”ne⁵ göre hisseleri oranında alacaklılara dağıtılmaktadır. Alacak dağıtımı çerçevesinde yapılan tüm işlemler bir tutanağa bağlanır. Alimlerden bazıları söz konusu işlemle tasfiyenin kapandığını ileri sürmekte ise de bazıları da iflasın kapanmasının ancak hâkimin vereceği karar ile gerçekleşeceği görüşündedirler. Hangi şekilde olur ise olsun iflas kapansa da müflisin yeni bir mal ediniminde bulunması

⁵ Guremâ taksimi, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı biçimde açıklanacaktır.

durumunda alacaklıların takip hakkı devam etmektedir.⁶

Yukarıda yer alan açıklamalar iflasın müflisin kusurundan kaynaklanmadığı (âdi iflas) durumlar için geçerlidir. Ancak iflasta müflisin taksirli fiillerinin de payı varsa bu durumda normal tasfiye sürecine ek olarak hâkim müflise taksirat derecesine göze tazir cezalarının uygulanmasına hükmedebilir. Eğer iflasın arkasında müflisin muvazaalı işlemleri yatıyorsa bu durumda hileli iflas durumu ortaya çıkacaktır. Müflisin muvazaalı satışlar, işlemler, bağışlar, borç ikrarları vb. fiillerinin tespiti halinde kişi hileli müflis sayılmakta ve tazir cezaları ile cezalandırılmaktadır. Bunun yanında kişi icra ettiği meslek ve ticaretten men edildiği gibi borçlarını ödeyinceye kadar hapis cezasına da çarptırılabilir. Genel olarak adi iflasta müflis borçlarını ödedikten, diğer iflas şekillerinde ise hem borçlarını ödedikten hem de cezalarını çektikten sonra müflis sıfatından kurtulmaktadır. Ayrıca taksiratlı ve hileli iflaslarda kişinin bir daha bu fiillere girişmeyeceğine dair tövbe etmesi ve belirli bir süre iyi hal gösterdiğinin tespiti edilmesi gerekmektedir.⁷

İslam hukuk literatüründe tartışma konusu olan konulardan biri borçlunun hangi mallarının haczinin caiz olup olmayacağına ilişkindir. Fıkıh ekolleri arasında ev, elbise, ev eşyası, meslek icrasında kullanılan aletler gibi malların haczinin kabil olup olmayacağı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak genel olarak benimsenen ilke borçlunun ve ailesinin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi için gerekli malların alacaklılarının tasfiyesi kapsamında hacze konu edilip satılamayacağıdır. Dolayısıyla tartışmalar da asıl ihtiyaçların neler olduğunun belirlenmesiyle ilgili olup fıkıh ekollerine göre bunlar değişiklik göstermektedir. Bu konuda yer, zaman, örf ve âdete göre bazı değişiklikler olabilmekle birlikte borçlunun oturduğu evi, kendisinin ve ailesinin elbiseleri, evde yaşamı sürdürmek için gerekli eşyalar, icra edilen meslek için gerekli olan alet ve eşyalar (örn. asker için at ve silah, âlim için kitaplar vb.) ile borçlunun ailesinin yaşaması için gerekli erzak ve nafakanın hacze konu edilemeyeceği genel kabul gören hususlardır. Bu noktada ihtiyaçların asgari düzeyde görülmesi esas alındığından borçlunun yüksek değerdeki evi, kıymetli elbise ve eşyaları satılarak bunlara ikame olabilecek daha mutedil değerdeki elbise

⁶ Fahrettin Atar, "İflas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, Cilt 21, s. 509-12

⁷ Fahrettin Atar, *İslâm İcra ve İflâs Hukuku*, İstanbul, 1990, s. 437-440.

ve eşyaların alınması görüşü benimsenmiştir. Hatta bazı âlimler evin satılarak borçlunun kiraya çıkabileceği görüşündedir. Ayrıca, Şafi ve Hanbeli fıkıhçıları diğerlerinden farklı olarak tüccarın işlerini yürütebilmesi için sermayesinin cüz'i bir kısmının, hatta alacaklılarının rıza göstermesi durumunda daha yüksek bir kısmının hacze konu olmayacağı fikrini benimsemişlerdir.⁸ Özetle, fıkıh ekollerinin benimsedikleri görüşler çerçevesinde borçlunun haczi kabil olmayan malları dışında kalanlar satılarak borçları tasfiye edilmektedir. Ancak satıştan önce borçlunun yararlanabileceği iki çıkış yolu bulunmaktadır. İlk seçenek alacaklıların borcun tecilini kabul etmeleridir. Bu durumda haczedilen mallar satışa çıkarılmamaktadır. Diğer seçenek ise borçlunun alacaklılara taksitle ödeme seçeneği sunması ve bunun alacaklılarca kabul edilmesidir.⁹

Mecelle'de iflâsa dair hükümler “Kitab-ül-Hacr Vel-İkrah Veş-Şufa” başlıklı 9. Kitabının “Medyun-i Mahcûr Hakkındadır” alt başlıklı 4. Faslında (md. 998-1002) ele alınmıştır. Bu fasıldaki maddelerde yer alan hükümler İslam hukukuyla ilgili yukarıda yapılan açıklamalarla koşutluk arz etmektedir. Mecelle'de de bir kişinin müflis sayılabilmesi için borçların varlıklara eşit veya fazla olması ilkesi geçerlidir. Alacaklılar kendi haklarının zarara uğratılması endişesinden hareketle bu durumda olan bir borçlunun hacir altına alınmasını hâkimden talep edebilmektedir. Hâkimin hacir kararı almasıyla borçlunun mevcut varlıkları üzerindeki tasarruf hakları kısıtlanmaktadır. Borçlunun varlıkları (ve alacakları) yoluyla borçlarını ödemekten imtina etmesi durumunda mahkeme devreye girmektedir. Satışta önce parasal varlıklardan başlanılarak malların satışına doğru bir sıra izlenmektedir. Satıştan sonra borçluya bir veya iki kat elbise ve haline münasip bir mesken bırakılacağı, geriye kalan varlıklarının satılarak alacaklılara taksim edileceği ifade edilmiştir. Ayrıca borçlunun hacir altında kaldığı sürece kendisi ve ailesinin geçimi kendi malından sağlanacaktır. Borçları için hacir uygulaması borçlunun hacir altına alındığı andaki varlıkları için geçerli olup sonrasında edindiği mallar için geçerli olmayacaktır. Alacaklıların haklarını zarara uğratabilecek hibe, sadaka ve düşük fiyatla mal satma gibi fiillerin varlığı borçlunun hacir altına alınması için bir gerekçedir. Bu çerçevede alacaklıların aleyhine yapılan tasarruf ve bağışlarla ilgili anlaşmalar ile borç ikrarları hacir anındaki mallar hakkında geçerli olmayacaktır. Bu

⁸ Atar, *İflâs Hukuku*, s. 163-182.

⁹ Atar, *İflâs Hukuku*, s. 182-184.

tür anlaşmalar sadece hacirden sonra kazanacağı mallar için geçerlidir.¹⁰ Mecelle'nin şirket konusunun ele alındığı “Kitab’ül Şirket” başlıklı 10. Kitabında ise iflas sürecine ilişkin bir madde bulunmamaktadır.¹¹ Bu durum, İslam hukukuna dayalı şirket tiplerinin yapısından kaynaklanmakta olup, şirketlerin hükmi şahsiyete sahip olmamalarından dolayı iflas durumunda gerçek kişi ortaklar hakkında borçlu mahcurlar hakkındaki hükümlerin uygulanacağı anlamına gelmektedir.

Gerek İslam hukukunda gerekse onun son dönem kanunlaştırılmış bir şekli olan Mecelle’de müflisin borçlarının tasfiyesinde borcun nakline¹² izin verildiğine dair bir açıklama ya da hükme rastlanılmamıştır. İslam hukukunda iflas öncesinde borçlular ile alacaklılar arasında borcun naklini engelleyen bir kısıtlamaya gidilmemiştir. Mecelle’nin “Kitab-ı Râbi” kısmını oluşturan “Kitab-ül Havale” bölümünde borcun nakline dair hükümler yer almıştır. Ancak normal koşullarda izin verilen bu işlemin iflas sonrasında da kullanılabileceğine dair bir sarahat bulunmamaktadır.¹³

Osmanlı Devleti’nde iflas hukuku alanındaki gelişmelerin son evresini Tanzimat’ın ilanı sonrasındaki gelişmeler oluşturmaktadır. Resepsiyon dönemi olarak da adlandırılan bu devrede Cumhuriyet devrine kadar süren -Avrupa ülkelerinden doğrudan alınma veya ülke koşullarına adaptasyonu sağlama şeklinde- bir kanunlaştırma hareketi yaşanmıştır. Bu çerçevede hazırlanan ilk kanun 1840 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu’dur. İflas hukukuna ilişkin ilk defa kapsamlı düzenlemelerin yer aldığı 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1807 tarihli Fransız Ticaret Kanunu’nun kara ticareti kısmının tercüme edilmesiyle hazırlanan bir kanundur. Takip eden yıllarda yayımlanan zeyillerle ticaret mahkemelerinin kurulması, iflas ve sigortaya ilişkin konularda Kanunname’ye ilaveler yapılmıştır. Ayrıca, ticaret muhakeme usulüne ilişkin bir nizamname ile deniz ticareti hakkında bir kanunname yayınlanmıştır. Kanunname-i Ticaret’in “Kısm-ı Sâni”sinde yer alan 147-315 maddeleri iflasa ilişkin hükümlerden müteşekkildir.¹⁴ Adı geçen kanunname

¹⁰ *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, (metni ve açıklamaları kontrol eden: Ali Himmet Berki, İstanbul, Hikmet Yayınevi, 1982, s. 195-196.

¹¹ *a.g.e.*, s. 271-296.

¹² Borcun nakline ilişkin açıklamalar havale kısmında yer almaktadır.

¹³ Ali Bardakoğlu, “Havâle”, *DİA*, 1997, Cilt 16, s. 507-512; Atar, “İflas”, s. 509-12.

¹⁴ *Kaanûnnâme-i Ticâret ve Zeyilleri*, (yeni harflere çevirenler: Fikri Gürzumar ve Tekin Gürzumar; metni

hükümleri çerçevesinde hileli iflas eden kişilere 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun hırsızlar (sarıklar) hakkındaki hükmü uygulanacaktır. Taksiratlı iflas için herhangi bir tazir cezasından bahsedilmemiş, sadece müflis hakkında “tedib ve terbiyenin icra” olunacağından söz edilmiştir.¹⁵ Burada ayrıntılarına girilmeyecek olan Kanunname-i Ticaret'in konumuz açısından önemi sarrafların imtiyazlı konumlarının Tanzimat ile birlikte kaldırılması ve ticarete müteallik davalarının bundan böyle Kanunname-i Ticaret hükümlerine tâbi olmasıdır. Tasfiye süreçlerine ilişkin teferruatta farklılıklar olmakla birlikte, süreç özü itibariyle benzerdir. Müflise bırakılacak zati eşyalar konusunda ise müflisin gerek kendisine ve gerek ailesine ihtiyaç duyulan elbise ve diğer eşyanın teslim edileceği (md. 170 ve 266), kendisi ve ailesinin geçimi için gerekli tutarların Ticarethane memuru tarafından tayin edileceği (md. 182), iflasın mal mevcudundan alacaklıların rızasıyla nakdi yardım yapılabileceği (md. 237 ve 271) hususlarında hükümlere yer verilmiştir.¹⁶

Sarraf Nizamlarında İflas ve Mal Kaçırma

Osmanlı Devleti'nde sarrafların bir nizam altında örgütlenmeye tabi tutulduklarına ilişkin ilk kayıt 1691 (h.1102) yılına aittir. Ülke sınırları içerisinde sarraf olarak faaliyet gösteren çok sayıda kişinin muhtemel varlığına karşın, bu meslek kolunun yaygınlık kazandığı yerler doğal olarak iktisadi faaliyetin belirli bir olgunluğa eriştiği şehirlerdir. Bu potansiyele sahip şehirlerde faaliyet gösteren sarraf sayısı, kayda değer bir rakama ulaşsa da, sadece sayısal çoğunluk bunların bir nizama sahip olmaları için yeterli değildir. Aynı zamanda işlem hacimlerinin belirli bir düzeye ve çeşitliliğe ulaşması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında ülke içerisinde neden sadece İstanbul sarraflarının nizam altına alındığı sorusunun cevabı ortaya çıkmış olur. İlk kez 1691 (h.1102) tarihinde hazırlanan İstanbul sarrafları nizamına muhtelif yıllarda değişiklik ve eklemeler yapılmış, 1835 (h.1251) yılına gelindiğinde oldukça kapsamlı bir

kontrol eden: Ali Himmet Berki), Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 1962, s. 3-4, 10-17, 67-

¹⁵ *Kaanünnâme-i Ticâret*, s. 103.

¹⁶ *Kaanünnâme-i Ticâret*, s. 74-75, 89, 96, 97.

hale bürünmüştür.¹⁷ Zikredilen yıldan sonraki tarihlere ait nizamlarda ise esaslı bir değişiklik göze çarpmamaktadır.¹⁸ Son olarak 1867 yılında hazırlanan 61 maddelik oldukça ayrıntılı nizamname ise taslak halinde kalmış, yürürlüğe girememiştir.¹⁹

İflas süreçleri açısından sarraf nizamlarına bakıldığında 1835 yılı öncesinde bu hususa hiç değinilmediği göze çarpmaktadır. Zikredilen nizamda yer alan “.....fıkralarının müceddeden şart ve derci muvâfık-ı rızâ-i seniyye olur ise keyfiyyet Bâşmuhâsebe'ye kayd” şeklindeki ifadeler iflas sürecine ilişkin hükümlerin ilk kez bu nizamda yer aldığını açık bir şekilde göstermektedir. Daha ileri tarihli nizamlarda bu hükümlerin “....1251 tarihinde nizama rabt olunduğu...”na dair ifadeler içermesi, bu hususu teyit etmektedir. 1835 nizamında iflas süreçleri ve mal kaçırmaya yönelik hükümler şu şekilde yer almıştır:

“.....bir sarrâfın hazâ'in-i şâhâne emvâlinin 'adem-i te'diyesine ve şurût-ı nizamlarının hılâfına ve sûret-i iflâs izhârına dâ'ir hareketi vukû'unda diğerleri biz onun işini bilmeyiz ve karışmayuz deyü kahyâ ve lonca ustaları bi'l-ittifâk o makûle düyûnun te'diyesi esbâbının istihsâline ve hareket-i na-marziyyesinin men' ve tahzîrine ve sûret-i iflâs izhâr idenin bi'l-cümle mâl ve emlâk ve sâ'iresini sahîhan meydâna koyup ve düyûnuyla hesâblaşdırup deyn-i mîrî tamâmen ba'de'l-istifâ kusûr mâlî düyûnuna bi't-taksîm guremâ vechile mi olur yoğise tamâmen mi virilür her ne vechle olur ise iffâ-yı deyn ve icrâ-yı hak itdirilerek bir takım 'aceze-i kesân ve nisvân malı heder ve telef olunmamak ve oda ve hâne ve sâ'ir emlâkı karısı ve sâ'ir müte'allikâtı 'uhdesinde ise de mâdem ki sâni'a kabîlinden ola o makûle emlâk ve sâ'iresi dahi kendi malı add ve düyûnuna taksîm kılınmak ve mevâdd-ı meşrûta harf-be-harf icrâsına kahyâ ve lonca ustaları bi'l-ittifâk cidden çalışup eğer iğmâz ve rehâvet-güne hareketleri mahsûs olur ise cümlesi mes'ûl ve mu'âteb ve te'diyeye müstehâk olmak fıkralarının müceddeden şart ve derci muvâfık-ı rızâ-i seniyye olur ise keyfiyyet Bâşmuhâsebe'ye kayd”²⁰

İflas sürecine ilişkin 1835 nizamından sonraki düzenlemelerde de standart bir şekilde yer alan bu hükümlere Tanzimat'ın ilanından sonra bazı hususların ayrı birer nizam şeklinde eklendiği görülmektedir. Özellikle iltizamın ilgasından sonra sarrafların mali durumları bozulmuştur. İltizam

¹⁷ Araks Şahiner, “The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire”, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1995, s. 71; Yavuz Cezar, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Sarraflar”, *Gülten Kazgan'a Armağan Türkiye Ekonomisi*, yay. haz. L. Hilal Akgül - Fahri Aral, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2004, s. 182-184; Ömerül Faruk Bölükbaşı, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30, 2014, s. 24-27; Başkanlık Osmanlı Arşivi-BOA, Darphane Amire Darbhâne-i Âmire Defterleri-DRB.d, 140, s. 6, 21 Cemaziyelahir 1251/14 Ekim 1835.

¹⁸ BOA, *Cevdet Belediye-C.BLD*, 108-5398, 13 Zilkade 1255/18 Ocak 1840; DRB.d, 143, s. 13, t.y. [defter tarihi: 29 Zilhicce 1261/29 Aralık 1845]; DRB.d, 165, v.18, t.y. [defter tarihi: 29 Zilhicce 1269/3 Ekim 1853]

¹⁹ BOA, *İrade Mesail-i Mühimme-İ.MMS*, 35-1458, 10 Zilka'de 1283/16 Mart 1867.

²⁰ DRB.d, 140, s. 6, 21 Cemaziyelahir 1251/14 Ekim 1835.

sistemi yaklaşık 2 yıl sonra tekrar yürürlüğe girse de sarrafların iltizamla bağlantılı işlerinden kaynaklı bakaya sorunları Osmanlı maliyesinin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Temel nizama ek olarak yapılan nizamların genelde hazineye olan borçların tasfiyesine ilişkin olması bu hususu teyit eder niteliktedir. Bu kapsamda yapılan ilk düzenlemelerin iltizamın ilgası dolayısıyla alacaklarını tahsil etmekte zorlanan sarrafların hak ve hukuklarını korumaya ilişkin olması kayda değerdir.²¹ Örneğin, 17 Mart 1852 tarihli nizamın konusu “*hâzine-i celîle-i mâliyyeye zimmet-i sahihası tebeyyün eden sarrâfânın vesâir kesânın istîfâ-yı deynleri*” için satılacak emlak ve akarlarının satışında izlenecek yöntemdir.²² Yine aynı aya ait bir başka nizamın konusu sarrafların iltizam bedellerinden kaynaklanan borçlarının taksite bağlanarak ödenmesi ve süresinde taahhütlerini yerine getirmeyen sarraflar hakkında izlenecek usule ilişkindir. Aynı günlerde darphane defterlerine kaydedildiği görülen diğer bir düzenleme ise iflas ettiklerini beyan eden sarrafların takdim ettikleri defterlere uygulanacak muameleler hakkındadır. Bu düzenleme temel nizamda yer alan mal kaçırma hususunu bir vaka eşliğinde ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır.²³ 1853 yılında da bir önceki yılda düzenleme yapılan konulara ait iki adet nizam kaydı bulunmaktadır.²⁴ Tanzimat’ın ilanı sonrasında darphane defterlerine kaydedilen nizam ve diğer kayıtların ayrıntıları iflas sürecinin konu edildiği kısımlarda açıklanacaktır.

Yürürlüğe girmemesine karşın 1867 yılında hazırlanan taslak nizamnamede iflas konusunun daha sistematik bir düzenleme mantığı çerçevesinde çok sayıda maddeye yayıldığı görülmektedir. Bu taslağın kanunlaşmamasının sebebi, taslağın tamamına yönelik bir itirazdan ziyade Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasında hukuk sistemindeki modernleşmeyle ilgilidir. Diğer bir ifadeyle kanun önünde eşitlik, eski döneme ait mesleki imtiyazların ortadan kaldırılması ve herkesin genel hukuk kurallarına tâbi tutulmaya başlanmasıdır. Ancak nizamnamede hâlâ sarrafların faaliyetleriyle ilgili olarak ortaya çıkan itilaf ve davaların özel mahkemelerde görülmesine ilişkin usulün devamı arzulanmıştır. Nizamname metnine daha önce sarrafların davalarının

²¹ DRB.d, 165, v.17-a, t.y.(defterde takip eden kayıt 1261/1845 yılına aittir) ; v.17-a, 7 Şevval 1261/9 Ekim 1845.

²² DRB.d, 165, v.11-a, 25 Cemaziyelevvel 1268/17 Mart 1852.

²³ DRB.d, 165, v.11-a ve b, 19 Cemaziyelevvel 1268/11 Mart 1852; v.11-b, 10 Cemaziyelahir 1268/1 Nisan 1852.

²⁴ DRB.d, 165, v.12-a, 21 Rebiülahir 1269/1 Şubat 1853; v.13-a, 14 Cemaziyelahir 1269/25 Mart 1853.

görüldüğü yer olan Hazine-i Hassa yerine Dîvân-ı Muhâsebat Muhâkeme Dâiresi ikame edilmiş, hukuk usulüyle ilgili imtiyaz içeren maddeler nedeniyle yürürlüğe girememiştir.²⁵ Dolayısıyla genel olarak sarrafların faaliyetlerini, özelinde iflas süreçleriyle ilgili ayrıntılı düzenlemeler içeren bu taslağa göz atmak, yasalaşmasa da sarraf hukukunun geldiği safhayı görmemiz açısından yararlı olacaktır.

Taslak nizamnamede sarrafların iflas süreçleri iki fasıl altında birden fazla maddede düzenlenmiştir. Birinci fasıldaki düzenlemeler sarrafların sarraflık faaliyetinden kaynaklanan işlemlerine ayrılmış olup, iflas süreçleri 9, 23 ve 24'üncü maddelerde düzenlenmiştir. Zikredilen fasılın 9 uncu maddesine göre, gerek birinci gerekse ikinci sınıf sarraflardan birinin iflas edeceği hissedildiğinde, diğer sarraflar, bu durumu Dîvân-ı Muhâsebat Riyaseti'ne bildirmekle yükümlü tutulmuştur. Yapılan incelemede sarrafın iflas durumunda olduğu teyit edilirse bu sarrafın hazine nezdinde geçerli olan taahhütleri durdurulacaktır. Devlet hazinesine herhangi bir borcu olmaksızın iflas eden bir sarrafın alacakları ve varlıkları borçlarını ödemeye yetiyorsa tüm borçları kapatıldıktan sonra odasının idaresi yine kendisine tevdi edilecektir. Ancak yapılan incelemede sarrafın kendisinden ve faaliyetinden şüphelenilirse alacaklıların muteber sarraflar arasından atayacağı bir veya iki kişi vasıtasıyla odası idare ettirilecektir. Tayin edilen kişi/kişiler eliyle yapılacak tahsilatlar alacaklılara eşit bir şekilde ödenecektir (m. 23). Eğer sarrafın mali durumu bozulmadan önce alacaklılarından ya da başka amaçlarla mal kaçırma yoluna gittiği ve muhasebe hilelerine başvurduğu anlaşılırsa Dîvân-ı Muhâsebat Riyaseti'ne başvurularak sarraflar kethüdası ve muteber sarraflardan oluşacak bir komisyona bütün defter ve kayıtlar incelettirilecektir. Yapılan incelemede bu fiillere giriştiği ortaya çıkarılırsa söz konusu işlemler geriye yönelik geçersiz kılınacaktır. Sadece gerçek borçlularına yaptığı emlak rehin ve istiğlal işlemleri ile alacaklı olduğu kişilerden yaptığı havale işlemleri muteber olmaya devam edecektir (m. 24).²⁶

İkinci fasıldaki düzenlemeler ise sarrafların taahhütlerinden kaynaklanan işlemlerle ilgilidir. Bu fasıl içerisinde yer alan 32-39' uncu maddeler sarrafların

²⁵ İ.MMS, 35-1458, lef 6, 27 Zilkade 1284/21 Mart 1868; lef 5, 8 Zilhicce 1284/1 Nisan 1868, 4 Muharrem 1285/27 Nisan 1868, 6 Safer 1285/29 Mayıs 1868.

²⁶ Aynı belge (a.b.).

üstlendikleri taahhütleri yerine getirememesi sonucunda iflas etmeleri halinde, haklarında uygulanacak hükümlerle ilgilidir. Devlet hazinesine taahhüt ettiği varidattan dolayı borcu olan bir sarraf iflas ederse odası Dîvân-ı Muhâsebat Riyaseti tarafından mühürlenerek, bütün defter ve kayıtları adı geçen riyaset tarafından tayin edilen memur nezaretinde sarraf esnafı tarafından tüm ayrıntılarıyla incelenecektir. Yapılan incelemede sarrafın gerçekten iflas ettiği ortaya çıkarsa tahsil edilebilir olan alacaklarından sağlam ve kısa sürede tahsil kabiliyeti olanlarından öncelikle hazine alacağı temin edilecek kalan kısım olur ise diğer alacaklılara verilecektir (md.32). Bu ödeme sürecinde öncelikle sarrafın alacaklı olduğu mültezimlerin nakit alacakları, yetmediği takdirde emlak ve eşyalarının satılması yoluna gidilecektir. İkinci sırada ise diğer şahıslardaki alacaklarına başvurulacak ve son olarak sarrafın şahsi emval ve eşyasının satışı yapılacaktır (md.33). Eğer sarrafın iltizam ve sair işlerinden dolayı oluşan alacaklarından sağlam olanları ve emlak ve akarının en düşük fiyatı hazineye olan borcunu ödeyebilecek halde ise kendisine müflis nazarıyla bakılmayıp hazineye olan borçları taksite bağlanacaktır. Mali durumu bu tür bir durum arz etmeyen sarrafın alacak ve emlakleri Dîvân-ı Muhâsebat tarafından atanacak bir yediminin yönetimine bırakılarak borç tasfiyesi yapılacaktır. İflas eden sarrafa bu durumda ailesindeki nüfusa göre evinde asgari düzeyde yaşamını sağlayacak miktarda ödeme yapılacaktır. Eğer sarrafın gizlediği alacakları ve emlakı ortaya çıkar ise kendisine Ticaret Kanunu hükümleri çerçevesinde hakkında hileli müflis hükümleri uygulanacaktır (md.34). Bu madde hükmü, hazineye borcu olup da Ticaret Kanunu'na göre borç ödemedi aciz ve iflas eden sarraflar hakkında da uygulanacaktır (md.35). Yine hazineye borcu olup hileli bir şekilde mal kaçırmaya teşebbüs eden sarrafın yaptığı işlemler geçersiz kılınacak, kaçırılan mallar hazineye olan borcuna mahsup edilmek üzere satılacaktır (md.39).²⁷

Yukarıda da ifade edildiği gibi 1867 nizamname taslağı mevcut nizamlardaki iflas süreçlerini hazineye borcu olan ve olmayan sarraflar için ayrı ayrı düzenlemiştir. Sarrafların alacaklarının tahsil süreçleri ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, "sarrafın iflasa doğru gittiğinin hissedilmesi" gibi daha önceki düzenlemelerde bulunmayan yeni bir kavrama değinilmiştir. Taslak metin, sarrafların da tabi olacağı genel hukuk sistemine atıflar yapılan bir

²⁷ a.b.

yapıda hazırlanmıştır. Ancak muhakeme usulleri yönünden eski imtiyazlı yapının korunmasını yani dava, iflas ve tasfiye süreçlerinin eskiden olduğu gibi özel mahkemelerde görülmesini öngören hükümlerden dolayı yürürlük kazanamamıştır.

Sarrafların İflası

Bir sarrafın iflas etmesi durumunda sürecin nasıl işleyeceğine dair hükümlerin ilk defa 1835 nizamında yer aldığı önceki kısımda zikredilmişti. Ancak önceki nizamlarda iflas sürecine ilişkin bir açıklamanın olmaması iflas eden sarraflar hakkında rutin bir iflas prosedürünün bulunmadığı anlamına gelmez. Hatta bu durum sarrafların bir nizama sahip olmadığı dönemlerdeki iflasları için de geçerlidir. Nizamların gelişim seyrine bakıldığında kısa metinlerden daha ayrıntılı ve belirli bir sistematığe doğru evrildiği görülmektedir. Bir meslek grubunun belirli bir sayısal çoğunluğa ve olgunluğa ulaşması, kendi aralarında mesleki teamüllerin oluşmasına imkân sağlamaktadır. Yazılı bir düzenleme metni olmasa da meslek grubu kendi teamülleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmekte, grubun sözü geçer ve kıdemli üyeleri bu teamüllere göre faaliyetin sürdürülmesini gözetmektedir. Bu yapının daha örgütlü hale gelmesi bir lonca haline dönüşmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada meslek kuralları belirli bir olgunluğa erişmekte, diğer bir ifade ile standart hale gelmektedir. Meslek grubunun siyasi otorite nezdindeki önemi onların yazılı bir nizama kavuşması için önemli bir faktördür. Yazılı bir nizamın oluşmasından sonra da meslekle ilgili yaşanan gelişmelere bağlı olarak kurallar daha ayrıntılı hale dönüşmekte, mesleğin temel nizamına eklenmektedir.

Sarraflar özelinde değerlendirilecek olursa 1835 öncesinde iflas eden bir sarrafa yönelik İstanbul sarraflar loncası tarafından teamül olarak uygulanan bir iflas prosedürü olduğunu varsaymak hatalı bir yaklaşım olmayacaktır. İflas sürecinin nizama girmesi, tarihsel süreç içerisinde meslekle ilgili yaşanan iflas olaylarının sayısal olarak çoğalmasının doğal bir sonucudur. Zira sarraf nizamları zaman zaman yeniden tanzim olunarak bir nevi güncellenmektedir. Örneğin, 1824 nizamının girişinde “*Darbhâne-i Âmire’ye tâbi’ tâife-i sarrâfân ve*

gümüşcüyânın mâ-tekaddümden beri vakit vakit ahvâlleri taharrî ve tedkîk ve şurût-ı nizamlarına mürâca'at olunarak müceddeden nizâma rabt ve tevsîk olunagelmekden"; 1835 nizamının içerisinde ise "*esnâf-ı sarrâfânın aralık aralık ahvâli taharrî ve tedkîk ve şurût u nizâmları tesviye ve tenmîk olunmak usûl-i kadîmelerinden idüğü*" şeklinde yer alan ifadeler buna işaret etmektedir.²⁸ Söz konusu iflas olaylarının sarrafların kamu maliyesi sisteminde hayati bir rol oynadığı döneme denk gelmesi, iflasların, toplumun sivil kesimini etkilemekten ziyade, kamu maliyesi için yarattığı olumsuzluklardan dolayı nizamda yerini almış olabileceğini kuvvetle düşündürmektedir. Bu yargıyı destekleyen husus 1835 nizamında "*târîh-i mezbûreden*) [H. 1239-M. 1824] *sonra esnâf-ı mersûmeden ba'zıları mürd ve halik olmuş ve ba'zıları hâllerine za'af gelerek dest-gâhları kırılmış ve ba'zan dahi bi'l-icâb ihrâc ve teb'îd olunmuş*" ifadesine vurgu yapılmasıdır. Önceki nizamlarda rastlanılmayan bu vurgunun 1824 nizamından 11 yıl sonra yeni nizama girmesi önemlidir. İflasların ilerleyen yıllarda hız kazandığı Darbhâne-i Âmire defterlerindeki kayıtlardan ve iflas eden sarraflara ilişkin bazı listelerden anlaşılmaktadır. Mali durumları bozulan sarraflarla ilgili darphane defterlerinde yer alan kayıtlardan hazırlanan bir tablo yazı ekinde yer almaktadır. Ekte verilen tabloya göre 28 adet birinci sınıf, 23 adet ikinci sınıf ve 6 adet sınıfı kayıtlardan tespit edilemeyen olmak üzere 57 adet sarrafın iflas ettiği görülmektedir (EK). Sınıfları tespit edilemeyen sarraflar her halükarda birinci veya ikinci sınıf sarraftır. İstanbul sarraflarının tasfiyelerine ilişkin kayıtların 1835 yılından başladığı ve iflas listesinin tahmini 1845 yılına ait olduğu düşünülürse yaklaşık 30 yıllık sürede zikredilen sayıda sarrafın iflas etmesi oldukça düşündürücüdür. Zira dönem itibarıyla İstanbul sarrafları loncası üye sayısının -her iki sınıf toplamı için- 100 kişiyle sınırlanmış olması dikkate alındığında, iflas sayısının oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bir sarrafın neden iflas ettiğini anlayabilmek için icra ettikleri mesleğin doğasına bakmak zorunluluktur. Literatürde sarrafların faaliyetleri genel olarak iki temel alanda sınıflandırılır: para değişimi ve kredi. Zikredilen iki faaliyet alanı sarraflık mesleğinin ortaya çıkışından bu yana değişmeyen faaliyet alanlarıdır. Muhtelif ayar ve vezindeki yerli ve yabancı paraların birbiriyle ya da alt birimleriyle değişimi faaliyeti normal koşullarda iflasla sonuçlanmaz. Bunun sebebi işlemlerin anlık ve peşin olarak yerine getirilmesidir. Değişim işleminde

²⁸ DRB.d, 164, s. 448, 3 Zilkade 1239/30 Haziran 1824; DRB.d, 140, 21 Cemaziyelahir 1251/14 Ekim 1835.

herhangi bir borç ilişkisinin oluşmaması sarrafın yükümlülüklerini yerine getirememesi şeklinde olumsuz bir sonuç doğurmaz. Sadece işin gerektirdiği dikkatin sarf edilmemesi sonucu değiştirilen paraların ayar ve vezinlerinin hesaplanmasında yapılan yanlışlıklar ya da kalp paraların fark edilememesinden kaynaklanabilecek zararlara maruz kalınabilir. Ayrıca para değişim işlemi kredi faaliyetiyle de uğraşan bir sarrafın faaliyetlerinin küçük bir parçasını oluşturmasından dolayı toplam işlem hacmi içerisinde fazla bir yer kaplamaz. Faaliyet gelirlerinin olsa olsa küçük bir kısmı bu değişim işlemlerinden sağlanır. İnceleme dönemimiz açısından en olgun yıllarını yaşayan İstanbul sarraflarının para değişimiyle doğrudan doğruya ilgilendiklerine dair bir kaydın karşımıza çıkmaması bunun göstergesidir. Bu faaliyet ancak bir İstanbul sarrafına bağlı çalışanlar ya da irtibatlı olan daha alt düzeydeki sarraflar tarafından yerine getirilmektedir. Tanzimat'ın ilanı sonrasında bu sarrafların da köşe sarrafları olarak bir nizamname ile düzenleme altına alındıkları bilinmektedir.²⁹

Kredi, sarraflık faaliyetinin esas alanı olup, iyi yönetilememesi halinde sarrafın iflasına yol açabilir. Bunun nedeni, bir sarrafın para değişiminden kredi alanına adım atmasıyla farklı tipte risklerle yüz yüze gelmesidir. Sarraf bir kredi mercii haline geldiğinde günümüz ticaret bankaları gibi tipik bir finansal aracıya dönüşür. Finansal aracılık faaliyetinin doğasının en önemli niteliği ise kırılğan olmasıdır. Sarraf kendi sermayesinin yanı sıra toplumun tasarruf fazlalarını, yani parasını nemalandırmak isteyen zengininden dul ve yetimine kadar değişik kesimlerden fon toplar. Bu fon toplama hukuki açıdan bakıldığında bir borç senedi ihracı niteliğini taşır. Belirli bir vade sonunda belirlenen getiri oranını sağlamayı sarraf taahhüt eder. Toplanan fonlar ise kredi ihtiyacı içerisinde olan kamu kesiminden özel kesime kadar uzanan yelpazede değişik kesimlere aktarılır. Bu aktarım işleminin de temelini borç sözleşmeleri oluşturur. Belirli bir vade ve getiri oranı karşılığında fonlar kredi müşterilerine arz edilir. Dolayısıyla faaliyetin sağlıklı ve istikrarlı bir şekilde yürüebilmesi borç (kredi) sözleşmelerinin muntazam bir şekilde yürütülmesine ve sarrafın yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilmesine bağlıdır. Fon talep edenlerin (kredi alanların) sarrafa olan yükümlülüklerini zamanında ifa etmemeleri/edememeleri sarraf açısından önce kredi riskinin doğmasına

²⁹ Hüseyin Al ve Şevket Kamil Akar, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme: Cilt 2-Osmanlı Para Reformu*, Ankara, TCMB Yayını, 2014, s. 173-203.

yol açacaktır. Bu riskin büyümesi halinde ise sarrafın aktifleri likidite ve gelir yaratma kapasitesini yitirmeye başlayacak; likidite riski ve peşinden temerrüt riski ortaya çıkacaktır. Söz konusu risklerle yüz yüze gelmese de aktiflerinin gelir yaratma kapasitesi giderek kaybolan bir sarrafın faaliyetini durdurması bir süre sonra kaçınılmaz olacaktır.

Literatürde sarrafların kredi faaliyetleri ele alınırken genelde nakdi krediler üzerinde durulmakta, gayri nakdi kredilere pek fazla dikkat edilmemektedir. Günümüz bankacılığında gördüğümüz teminat mektupları, kefaletler vb. nitelikteki gayri nakdi krediler altında tasnif edilirler. Bu krediler açıldıklarında nakdi kredilerdeki gibi bir parasal transfere konu olmazlar. Gayri nakdi krediler lehine açıldıkları kişi ya da kurumların belirli işi yapacakları, bir edimi yerine getirecekleri konusunda karşı tarafa verilen bir taahhüt ya da garanti niteliğindedir. Lehine kredi açılan tarafın işi yapamaması ya da edimini yerine getirememesi durumunda üstlendiği yükümlülükler krediyi açan tarafından yerine getirilir; gayri nakdi olan kredi nakdi krediye dönüşür. Gayri nakdi krediler karşılığında banka getiri olarak komisyon geliri elde eder, bu kredinin nakde dönüşmesiyle birlikte faiz işletilmeye başlanır. Sarrafların kredi faaliyetlerinin önemli bir kısmını taahhüt veya kefalet niteliğindeki gayri nakdi krediler oluşturmaktadır. Özellikle lehine taahhüt verilen kesimin mültezimler, karşı tarafın ise hazine olması bu tür kredilerin sarraflar için potansiyel bir risk olduğuna işaretir.

İstanbul sarraflarının faaliyet alanındaki gelişmeleri ilk nizama kavuştukları tarihten itibaren izlemek mümkündür. Muhtelif tarihlerde yapılan nizam değişiklikleri üzerine çalışarak sarrafların faaliyet alanındaki gelişmeler ile iflaslarının dikkate değer bir hale gelmesi arasında bir bağı tespit etmeye çalışmak yararlı olabilir. Bu noktada tespit edilmesi gereken en önemli nokta sarrafların ne zaman tipik birer finansal araçlara dönüştükleridir. Diğer bir ifadeyle, para değişim işlemlerinden ziyade faaliyet odaklarının büyük oranda kredi işlemlerine kaydığı zamanı belirleyebilmek önemlidir.

İstanbul sarraflarının 1691 (H.1102) tarihli ilk nizamlarına göz atıldığında sarrafların belirli bir miktarda gümüşü (sim) mübayaa edip Darbhâne-i Âmir'e teslim etmekle yükümlü tutuldukları görülmektedir.³⁰ Bahis konusu yükümlülük yeni nizamlar kaleme alındıkça gerek miktar yönünden gerekse

³⁰ MAD.d, 3861, s.23, 16 Zilhicce 1105/8 Ağustos 1694; Bölükbaşı, *a.g.m.*, s. 21-24.

altın ve gümüş paralar cinsinden farklılık göstermekle birlikte özünde aynı kalmıştır. Devlet, sarrafları, hem Darbhane-i Âmire'nin yeni para darbı için gerekli olan hammadde temin etmede, hem piyasadan eksik ayar ve vezindeki yerli ve yabancı paralar ile kalpazanlık ürünü paraların çekilerek sağlam paraların tedavülünü sağlamada, hem de halkın para değişim hizmetlerinin gördürülmesinde bir aracı olarak kullanmaktadır. Aynı zamanda sarraflar aracılığı ile kıymetli maden hareketleri üzerinde sıkı bir kontrol uygulamakta, Darbhâne-i Âmire haricinde başka kişilere/yerlere kıymetli maden aktarılmasını önlemeye çalışmaktadır. Bu nedenle de lisans verilenler dışında sarraflık faaliyetine girişen yerli ve yabancı kişilerin “haklarından gelineceği”, ellerindeki paralara el konulacağı nizamlarında açık bir şekilde belirtilmiştir.³¹

1782 yılı nizamında ise yukarıda açıklanan mevcut yükümlülüklerine ek olarak ilk kez “*cizyedâr ve mültezimlere ve Devlet-i Aliyye'ye sadâkat ve istikâmet üzere hizmet*” ifadesiyle tanımlanan yeni bir yükümlülüğe yer verilmiştir.³² Bu değişikliğin anlamı sarrafların kredi faaliyetleri açısından yeni ve önemli bir alanın açıldığıdır. Bu nizam öncesinde de sarrafların malikâneci, cizyedar ve mültezimlere finansal hizmetler sunması doğaldı. Ancak, İstanbul sarraf nizamındaki bu değişiklik, iltizam sisteminin yaygınlık kazanmasına paralel olarak sarrafların kamu maliyesindeki rollerinin arttığının düzenleme anlamında önemli bir göstergesidir. İltizam ihaleleri için mültezimlerin bulundukları bölgelerden muteber kefil gösterme usulünün bir noktada İstanbul sarraflarından kefil gösterme zorunluluğuna dönüşmesiyle bu rol sağlamlaştırmıştır. Bu usulün daha gelişmiş bir şekli devletin 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde sarrafları hazinece taahhütleri kabul gören ve görmeyen şekilde iki sınıfa ayırmasıdır. İstanbul sarraflarının hem nakdi hem de gayri nakdi kredi hacimlerinin büyük oranda artacak olmasına işaret olan bu nizam değişikliği aynı zamanda tipik bir finansal aracıya dönüşmeleri anlamında değerlendirilmelidir. Zikredilen yıldan itibaren sarrafların faaliyetlerindeki genişleme nizamlarına da yansımıştır. 1835 yılı nizamı bunun iyi bir örneği olup 1824 nizamından sonra yaşanan gelişmelerle değişimin hızlandığını

³¹ DRB.d., 164, s. 398, 14 Cemaziyelevvel 1123/ 30 Haziran 1711; aynı defter(a.d.), s. 399, 29 Zilkade 1126/6 Aralık 1714; a.d., 16 Zilkade 1130/11 Ekim 1718; a.d., 19 Muharrem 1144/24 Temmuz 1731; a.d., ss. 469-470, 4 Safer 1146/17 Temmuz 1733; a.d., s. 427, 11 Zilhicce 1167/29 Eylül 1754; a.d., s. 516, evâhir-i Zilhicce 1174/4 Temmuz 1761.

³² a.d., s. 339, 25 Safer 1196/9 Şubat 1782.

göstermektedir. Zira sarrafların gerek müşterileriyle olan ilişkilere gerekse işlerinin zora girmesi durumunda uygulanacak süreçlere ilişkin düzenlemelerin nizama girmesi bu dönemdedir.³³

Tasfiye Süreci

Bir sarrafın faaliyetinin iflasa doğru gittiğine dair emareler birkaç şekilde kendini gösterebilir. 1835 nizamına göre en başta gelen emare “hazine mallarının” ödenmemesidir. Yapılan müzayedeler sonucunda devlete ait gelir kaynaklarının tahsil yetkisini üzerine alan mültezimler belirli bir peşinatı hazineye yatırmakta, “mal” denen kalan kısımlarını ise taksitler halinde belirlenen tarihlerde ödeme taahhüdü altına girmektedirler. Mültezimle sarrafın iş ilişkisi müzayede öncesinde başlamaktadır. İhaleye katılacak olan mültezim tahsilini üstleneceği gelir kaynağı nedeniyle hazineye karşı doğacak yükümlülüklerini yerine getireceğine dair -hazinece kefaleti kabul edilen- bir sarrafın kendisine garantör olduğunu ortaya koyması gerekmektedir. İhalenin kazanılmasıyla birlikte sarrafla müşterisi arasındaki kredi ilişkisi başlamış olmaktadır. Bu ilişki iki şekilde ortaya çıkabilir. Öncelikle sarraf, mültezimin hazineye karşı taahhütlerini yerine getireceği hususunda garantör olmaktadır. Bu taahhüt ile sarrafla müşteri arasındaki gayri nakdi kredi ilişkisi başlamış olmaktadır. Diğer taraftan mültezimin peşinatı ödeyecek parası yoksa sarraf tarafından bu ödeme yerine getirileceğinden aynı zamanda nakdi kredi ilişkisi de başlamış olmaktadır. Mültezim tarafından ödenecek taksitlerin tutarının nakdi krediye dönüşmesi ise mültezimin taksit paralarını sarrafa gönderip göndermemesine göre değişecektir. Eğer mültezim gönderemezse sarraf vadesi gelen taksiti ödeyecek, böylece gayri nakdi kredinin bir kısmı daha nakde dönüşmüş olacaktır. İltizam ihalelerinin genelde üç yıllık bir süre için yapıldığı, aynı gelir kaynağı için başka bir mültezimin daha yüksek bir ihale bedeli önererek tahsilini üstlenmediği ve sarrafla mültezim arasındaki herhangi bir ihtilaf ve/veya ölüm gibi olağandışı olayların meydana gelmediği bir durumda sarraf mültezimin bir bankası gibi iş görmektedir. Belgelerden anlaşıldığı

³³ *a.d.*, s. 446, 24 Rebiülevvel(?)/Zilkade(?) 1198/16 Şubat 1784-9 Ekim 1784; *a.d.*, s. 448, 3 Za. 1239/30 Haziran 1824; *HH.d.*, 21910, s. 5, 15 Zilkade 1236/14 Ağustos 1821; *DRB.d.*, 140, s. 6, 21 Cemaziyelahir 1251/14 Ekim 1835.

kadarıyla sarrafla mültezimin nakdi kredi ilişkisi günümüz bankaları ve ticaret dünyasınca sıklıkla kullanılan cari hesap şeklinde yürütülmektedir. İltizamla ilgili tüm nakit hareketleri sarraf tarafından tutulmakta, açılan nakdi krediye adet³⁴ üzerinden faiz yürütülmekte, mültezimin sarrafa gönderdiği tutarlar krediden düşülmekte, mültezimin hesabı alacaklı duruma geldiğinde yine lehine adet üzerinden faiz işletilmekte ve hesap kesimi yapıldığında alacaklı olana gerekli ödeme yapılarak hesap kapatılmaktadır. Sarrafın birden fazla mültezimle ilişkisi olduğu düşünüldüğünde iflasla yüz yüze gelmemesi müşterilerinin zamanında edimlerini yerine getirmesine bağlı olacaktır. Hazineye karşı ödemelerini zamanında yapamayan her mültezimin sarrafın işlerini bir kademe daha sekteye uğratması ve nihayetinde işlerini sürdüremeyecek noktaya sürüklemesi mümkündür. Bu durum sarrafın diğer kredi müşterileri için de geçerlidir. Kredi riskinin giderek büyümesi, diğer bir ifadeyle kredi müşterileri tarafından ödenmeyen tutarların sarrafı tarafından üstlenilmesi, sarrafın bir süre sonrasında likidite riskiyle yüz yüze gelmesiyle sonuçlanacaktır. Kredilerin önce tahsili şüpheli alacaklar, sonrasında da tahsili mümkün olmayan alacaklara dönüşmesi ve bu rakamın giderek büyümesi sarrafın hem paralarını değerlendirdiği müşterilerine ödeme yapmasını zorlaştıracak hem de kendi sermayesini yitirme durumuyla yüz yüze gelecektir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatılan kredi riski nedeniyle iflas eden çok sayıda sarraf bulunmakta olup³⁵, bu duruma örnek olarak Sarı Simonoğlu³⁶ Oseb'in tasfiye bilançosu aşağıda verilmiştir.

Sarrafların mültezimleri finanse etmesi ve garantörlüğünü üstlenmesi, iş hacimlerinin artmasına, buna mukabil kredi risklerinin artmasına ve işlerin bozulmasına etki eden önemli bir faktördür. Ancak bu konunun araştırılması bu kısa çalışmanın boyutunu aşmaktadır. Sarraflar mültezimler yanında devlet adamları ve çalışanlarından sivil bireylere kadar toplumun değişik kesimlerinin de başvurdukları bir kredi kaynağıdır. Kamu maliyesinin finansmanında önemli rol oynamak sarraflara devlet nezdinde imtiyazlı bir mevki bahsedebilir,

³⁴ Faize esas olan anapara ile paranın kullanıldığı gün sayısının çarpımından oluşan rakam.

³⁵ Bu konudaki bazı örnekler için bkz. Halil Köse, "140 Numaralı Darphane defterine Göre (H.1251-1260/M.1836-1845) Osmanlı Devleti'nde Sarraflar", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 36-74.

³⁶ Adı geçen sarrafın isminin okunuşu bazı çalışmalarda Sarı Simyonoğlu şeklindedir. Bu çalışmada Simonoğlu okunuşu tercih edilmiştir.

ancak iflaslarını da kaçınılmaz kılabilir. Benzer şekilde devlet adamlarının sarraflığını yapmak da benzer sonuçlar doğurabilir. Diğer müşterilerin ise işlerinin bozulması vb. sebeplerle sarraflardan aldıkları kredileri zamanında veya hiç ödeyememe durumları doğabilir. Genel olarak kredi riski yani kredinin zamanında ödenmemesi ya da ödenebilir olmaktan çıkması nedeniyle sarrafın alacaklarının seyyaliyetini kaybetmesi iflas riskine yol açmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse sarraf faaliyetlerini yürütürken her türlü güvenlik tedbirini alarak çalışsa da finansal aracılığın doğası gereği iflas edebilir. Bu durumda sarraf ilişkili olduğu kurum olan Darbhâne-i Âmir'e başvurarak iflas ettiğini bildirebilir. Hileli işlemlerle iflasını gizlemeye çalışan, bu yolları tükettikten sonra iflasını açıklayan ya da firar eden sarraflara da rastlanmaktadır.

Tablo 1- Sarraf Sarı Simonoğlu Oseb'in Tasfiye Bilançosu (Guruş)			
Alacaklar (Matlubat) ve Açık		Borçlar (Duyûnat)	
Moravi Musa Bey'de	67.912,5	Mevâlî-i fihamdan Sıddıkizade/Sıdkî(?) Refet Bey Efendi hazretlerine	59.377,5
Fumi karyesi ahalisi zimmetlerinde	25.125,0	Devletlü Eyüb Paşa hazretlerine	28.544,0
Sabık Nif kazası voyvodası Mehmed Firuz Ağa'da	16.551,0	Celal Bey Efendi hazretlerine	22.500,0
On nefer sarrafan taahhüdü vechile Kandıra voyvodası Mustafa Bey'de	4.493,3	Ömer Bey'in ayali İsmihan Hanım'a	18.750,0
Kapu çukadarı Mesud Ağa'dan	2.141,0	Hacı Mehmed Efendi'ye	18.750,0
Mübayaacıoğlu Abraham'dan	2.000,0	Elhac Hüsnü Efendi'ye	9.916,5
Teşrifatizade mevâlî-i kiramdan Said Efendi zimmeti	1.849,0	Anbarcı Mustafa Ağa'ya	9.375,0
Sarraf Topal Agop oğulları zimmeti	1.750,0	Emetullah Hanım'a	7.768,0
Uşak voyvodası esbak Ragıp Ağa'dan	870,0	Maliye hazinesi kavaslarından Hüsnü Ağa'ya	5.705,0
Ali Efendi'den	300,0	Harbiye mektebinde Mehmet Bey'e	4.875,0
Çengelköylü Said Efendi'den	300,0	Lefke voyvodası sabık Mustafa Ağa'ya	4.807,5
Tebaadan Hüseyin Ağa'dan	300,0	Lala Ömer Ağa'ya	3.750,0

Tebaadan Mehmed Ağa'dan	200,0	Fatma Hanım zevci Emin Ağa'ya	3.650,0
Sadık Ağa'dan	100,0	Merhum İrfanzade kerimesi Havva Hanım'a	2.625,0
		Çırpan voyvodası sabık Mehmed Bey'e	2.438,0
		Müsavi/mesavi(?) Molla Ahmed'e	2.325,0
		Müteveffa Ömer Ağa biraderlerine	2.191,0
		Mehmed Bey'in biraderi Hafız Ahmed Bey'e	1.921,0
		Lala İbrahim Ağaya	1.200,0
		Balıkçı İbrahim Efendi'ye	927,0
		Münire Hanım'a	925,0
	123.891,5		212.320,5
Açık kalmış olan meblağ	88.429,0		
	212.320,5		212.320,5

Kaynak: HH.d, 18204, 19 Receb 1264/21 Haziran 1848, s. 2-3.

Her ne şekilde olursa olsun bir sarrafın iflası ticari anlamda bir başarısızlıktır. Faaliyeti başarısızlıkla sonuçlanan sarrafın önünde iki seçenek bulunmaktadır. İlki durumunu Darbhâne-i Âmire'ye bildirerek iflas ettiğini bildirmesi, alternatifi ise firar edip ortalıktan kaybolmasıdır. İflasını açıklayan sarraflar için sürecin ne şekilde işleyeceği ilk kez 1835 nizamında açıklanmıştır. Bir sarrafın iflasını açıklaması üzerine Darbhâne-i Âmire hemen devreye girmekte, sarrafa ait tüm defter ve evraklar ile mevcutlarına el konularak odası mühürlenmektedir. Sonrasında ise hesapların incelenmesi ve tasfiye bilançosunun hazırlanması için sarraf loncasının kâhya ve ustalarından oluşan bir komisyon görevlendirilmektedir. Komisyon sarrafın kayıtlarını inceleyerek bütün alacak ve borçlarını, bunun yanı sıra mülkiyetinde bulunan mal, emlâk, akar ve sairenin dökümünü doğru bir şekilde çıkarmakla yükümlüdür. Bu aşamada sarraftan alacaklı olanların alacaklarını tevsik edici belgelerle masaya başvurmaları gerekmektedir. Bu işlemin amacı, sarrafın mevcutları, alacakları

ile mal varlığının borçlarını karşılayıp karşılamadığının tespit edilmesidir. Diğer amaç sarrafın bu aşamadan sonra alacaklıların zararına gerçekleştirebileceği eylem ve işlemlerin önüne geçilmek istenmesidir. Eğer sarrafın varlıkları ve alacakları borçlarını karşılamaya yeterli ise tasfiye süreci nispeten sorunsuz çözülmekte, yetmediği durumlarda alacaklılara guremâ usulü taksimat yapılmaktadır. İflas anında tespit edilemeyen, hileli işlemlerle başkasının üzerine geçirilen ya da gizli tutulan nakit, alacak, eşya ve gayrimenkuller ise tespit edildikleri zaman tasfiye masasına dâhil edilmekte ve alacaklılara ödeme yapılmaktadır. Tasfiye sürecinde kamu alacağının önceliği olup öncelikle sarrafın bu nitelikteki borçları tasfiye edilmektedir. İflas açıklamasında bulunmayıp firar eden sarrafın da hesapları benzer şekilde tasfiyeye tâbi tutulmaktadır.

Tablo 2- Sarraf Penganlı Evanis'in Tasfiye Bilançosu (Guruş)			
Varlıklar, Alacaklar (Matlûbat)		Borçlar (Duyûnat)	
		Sarraf Hoca Abraham'ın matlubu	204.088
		Sarraf Aramoğlu/Aremoğlu Kiğork'un matlubu	130.000
		Sarraf Hoca Misak'ın matlubu	87.383
Hacı Veli Ağa'nın yalı bahası	350.000	Sarraf Ecioğlu Karabet'in matlubu	20.000
Şükrü Efendi'den havale	105.000	Bazerganoğlu Bünyamin'in(?) matlubu	13.529
	455.000		455.000
		Sarraf Hoca Manik matlubu	130.000
		Kamanto bazerganın matlubu	30.786
		Sarraf Hoca Kaspar'ın matlubu	170.214
		Sarraf Yazıcıoğlu Evanis'in matlubu	90.000
		Hoca Karabet'in matlubu	50.000

		Yetimlerinin matlublarına havale	29.000
		Devlet kalfanın matlubu	32.000
Ortaköy'de kain konak bahası	545.500	Sarraf Ecioğlu Parsinih'in matlubu	13.500
	545.500		545.500
İcadiye kain arsa bahası	150.000		
Saib Efendi hazretlerinden havale	11.000		
	161.000	Sarraf Bedros'un matlubu	161.000
Bağdadizade Bekir Ağa'dan havale	54.214	Poliçeci Kaspar'ın küsur matlubu	54.214
Hacı Hasan Ağa'dan alınan eşya	50.000		
Eğimli Osman Efendi'den havale	34.415		
	84.415	Hazinedar Ali Ağa'nın matlubu	84.415
Eğimli Osman Efendi'den havale	50.000	Kapı çukadarı Mustafa Ağa'nın matlubu	50.000
Mukaddem Hacı Veli Ağa'dan alınan hazine tezkiresi	21.000		
Şevki Efendi hazretlerinden havale	27.000		
Hacı Mehmed Efendi'den havale	6.100		
Darbhâne-i Âmire baş kâtibi hazretlerinin biraderi Nuri Efendi'den havale	5.000		
	59.100	Kapı çukadarı Hacı İbrahim Ağa'nın matlubu	59.100
Kirmasti bakayasından havale	18.492	Mübayaacı Hoca Artin'in matlubu	18.492
		Hoca Sahak'ın matlubu	14.875

		Kığork'un matlubu	8.520
		Kuyumcu Melkon'un matlubu	15.500
Yeniil bakayasından havale	38.895		38.895
Saib Efendi hazretlerinden havale	5.000	Kapı çukadarı Mehmed Efendi'nin matlubu	5.000
Kirmasti bakayasından havale	58.750	Kirkor'un matlubu	58.750
Kirmasti bakayasından havale	18.000	Aznavuroğlu İstefan'ın matlubu	18.000
Zahire müdürü İzzet Efendi'den havale	9.000		
Kostaki Zahardan havale	6.000		
Sivas muhassılı sabık Veli Bey'den havale	4.549		
	19.549	Yusuf haccarın matlubu	19.549
Ser etıbbayı sabık Ahmed Efendi'den havale	43.500	Zaharaki bazerganın matlubu	43.500
Ragıp Efendi'den havale	27.000		
Ser etıbbayı sabık Ahmed Efendi'den havale	17.900		
	44.900	Sarraf Haçador'un matlubu	44.900
Kirmasti bakayasından havale	22.258		
Barkakoğlu(?) Evanis'den havale	26.442		
Haçador oğlu Artin ve Mardiros'dan havale	20.000		
	68.700	Mübayaacı Hoca Misak'ın matlubu	68.700
	EEE1.724.915		1.724.915

Kaynak: HH.d, 10144, 29 Aralık 1259/20 Ocak 1844.

Tasfiyede lonca kâhya ve ustalarının görevlendirilmesi aslında bir sarrafın hesaplarını çıkarmanın ötesinde bir şeydir. Öncelikle sarraflar sistem gereği birbirlerinin kefil konumundadır. İkinci olarak, sarraflar sadece toplumun fonlarını değerlendirmek üzere kredi açan kimseler değildir. Penganlı Evanis örneğinden de (Tablo 2) görüleceği üzere sarraflar aynı zamanda kendi aralarında kredi ilişkisinden dolayı borçlu-alacaklı konumunda olup birbirleriyle iç içe geçmiş bir vaziyettedir. Dolayısıyla küçük çaplı bir sarrafın iflası sarraflık sistemi açısından fazla bir sorun yaratmayabilir, ancak birden fazla sarrafın ya da büyük bir sarrafın iflası kamu maliyesi açısından doğuracağı sorunların ötesinde ödemeler sistemi açısından sıkıntı yaratabilir. Üçüncü olarak kamu alacağı kavramı sarraf hesaplarının tasfiyesinin kendi haline bırakılmayacak derecede önemli bir olay olduğunu gözler önüne serer. Son olarak, sarrafta paralarını değerlendirenler arasında dul ve yetimler ile bazı vakıfların bulunmasından dolayı konuya devlet katında ayrıca hassasiyet gösterileceğini belirtmek gerekiyor.

Süre Verme

İflasını açıklayan sarrafa ait lonca komisyonunun incelemesi tamamlandıktan sonra ortaya çıkan tespitler Darbhâne-i Âmire'ye sunulmaktadır. Burada komisyon tarafından yapılan incelemenin düzgün bir şekilde yapıp yapılmadığı kontrol edilmekte, herhangi şüphe çekici bir işlem ve benzeri durumlara rastlanmadığı takdirde sarrafın hesaplarının tasfiyesi için bir yetkili atanmaktadır. Genel süreç bu şekilde olmakla birlikte iflasını açıklayan sarrafa hesaplarını kendisinin tasfiyesine imkân tanıyan bir yol da bulunmaktadır. Ancak bu durum istisnai nitelikte olup sadece sarrafların kendi iradeleri dışında gerçekleşen birtakım olaylar sonucunda iflas durumuna düşmeleri halinde geçerlidir. Dolayısıyla iflas durumuna düşen tüm sarraflara açık bir yol değildir. Örnek bir vaka ile bu yolu açıklayalım. İkinci sınıf sarraflar grubunda yer alan Melkon ve Stefan'ın Han-ı Cedit'deki odalarından yüklü miktarda nakit para, emval ve eşyanın çalınması sonucunda işleri sekteye uğramıştır. Alacaklıları tarafından borçlarının ödenmesi konusunda sıkıştırılan adı geçen sarraflar muhtelif müşterilerden yüklü tutarda alacakları bulunmasına rağmen alacaklılarının taleplerini karşılayamadıklarından odalarını kapatmak durumunda

kalmışlardır. Bunun üzerine padişaha sunulmak üzere hazırladıkları arzuhalde borçlarını ödeyebilmelerinin ancak alacaklarının tahsiline bağlı bulunduğunu ifade etmişlerdir. Talepleri ise muhasebelerinin ortaya çıkarılarak hallerine merhameten hâlihazırdaki alacaklarından borçlularına guremâ yoluyla taksim yapılması ve bunun alacaklıları tarafından kabulünün sağlanmasıdır. Alternatif önerileri ise alacaklarının tahsil edilerek borçlularına ödemelerin yapılması, kalan borçlarının ise iştigal edecekleri diğer bir işten kazanacakları gelirlerle ödenebilmesi için kendilerine belirli bir süre verilmesidir. Loncanın yaptığı incelemeler sonucunda adı geçen sarrafların hesap ve mal varlıklarının dökümü neticesinde 536.950 (5 yük 36.950) gurus borç, buna mukabil 468.880 (4 yük 68.880) gurus alacaklarının olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun haricinde Stefan'ın babasından intikal etmiş olan 29.000 gurusluk emlâk ve eşyası bulunmaktadır. Hesapların tasfiye işi veziri azam Muhtar Bey Efendi'nin kapu kethüdalarından İsmail Bey'e tevdi edilmiş, loncadan birkaç sarrafın da hazır bulunduğu meclise alacaklılar davet edilerek ödeme konusunda müzakereler yapılmıştır. Diğer taraftan sarrafların alacaklı olduğu kesimlerle borçların ödenmesi konusunda görüşmeler yapılmış, bazı alacaklar konusunda ortaya çıkan ihtilafların giderilmesi için 80.411 gurusluk güzeşte (faiz) tutarı hesaplardan düşülmüştür. Sarrafların alacaklı olduğu kişilerle yürütülen görüşmeler sonucunda 289.970 gurusluk bir tutarın sarrafların borçlularına havale yoluyla, bir kısmı ise nakden tahsil edilerek taksim edilmiştir. Bu işlemler sonucunda sarrafların geriye 214.066,5 gurus borçları ile 98.826 gurus alacakları kalmıştır. Ancak kalan alacakları tahsili mümkün olmayan alacak niteliğinde olduğu ortaya çıktığından bunun tasfiye memuru eliyle tahsilinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Nihayetinde tasfiye memurunun yürüttüğü işlemler sonucu, sarrafların 214.066,5 gurus borçları, tahsili mümkün olmayan alacakları göz ardı edildiğinde hiçbir alacak ve mevcutları kalmamıştır.³⁷

Gelecekte adı geçen sarraflara ait gizli kalmış bir nakit, alacak, eşya ve gayrimenkul ortaya çıkmayacağı varsayıldığında alacaklılar zorunlu olarak bu durumu kabul etmek zorunda kalacaklar, sarraflar da müflis sayılacaklardır. Ancak sarrafların bu duruma yaşanan bir hırsızlık olayı sonucu düşmeleri, yani kendilerinin de mağdur olmaları kalan borçlarını kapatabilmek için istedikleri sürenin kendilerine verilmesinde göz önüne alınan bir faktör olmuştur. Bu çer-

³⁷ DRB.d, 165, v.6-ek sayfa, 22 Muharrem 1263/10 Ocak 1847.

çevede sarraflara diğer bir alanda yapacakları ticaretten elde edecekleri gelirlerle borçlarını kapatabilmek için üç yıllık bir süre verilmiştir. Aynı zamanda tahsili kabil olmayan alacaklarının da tahsil edilmesi durumunda alacaklılara ödeme yapılacaktır.³⁸

Alacakların Borçlara Vefa Etmemesi ve Guremâ Taksimi

İflas eden bir sarrafın borçları, alacakları ve varlıklarının ne olduğunun tespitine yönelik çalışmanın en önemli noktası sarrafın mevcut finansal durumunun borçlarını ödemeye yeterli olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Varlık ve alacakların sarrafın borçlarını karşılamaya yetmemesi durumunda süreç daha sorunlu bir hale bürünmektedir. Bunun nedeni sarraftan alacaklı olanlarının alacaklarının ancak belli bir kısmının karşılanabilecek olması durumunda nasıl bir tavra sahip olacaklarıdır. Alacaklarını tahsil edememe oranı büyüdükçe bu kesimin hoşnutsuzluğunun artması doğaldır. Sarrafın varlık ve alacaklarının borçlarını karşılamaya vefa etmediği durumda “*guremâ taksîmi*”ne başvurulması kaçınılmaz olmaktadır. Arapça “*ğarîm*” kelimesinin çoğul hali olarak kullanılan “*ğuremâ-ğuramâ*” kelimesi “*alacaklar, garimler*”; “*guremâ taksîmi*” ise “*ölen bir kimsenin terekesi borçlarını karşılamadığı takdirde mal veya mal bedelinin alacaklılar arasında alacakları nispetinde taksim edilmesi*” anlamına gelmektedir. Yine “*borç ödeme*”, “*ödenmesi gereken şey, borç, vergi, resim*” olarak tanımlanan “*ğarâmet*” kelimesinin zarf hali olan “*garâmeten*” ise “*herkese eşit şekilde paylaştırmak sûretiyle*” anlamında kullanılmaktadır.³⁹ Günümüz hukuk dilinde hala kullanılmaya devam eden bu sözcük alacaklılar için iflas idaresi tarafından hazırlanan sıra cetvelindeki alacaklıların sıralarına göre tasfiye tutarının eşit bir şekilde paylaştırılmasını ifade etmektedir.⁴⁰

Guremâ taksimine gidilebilmesinin ön şartı sarraftan alacaklı olanların bu duruma rıza göstermeleridir. Sarraf hesapları üzerinde yapılan incelemede bu taksime başvurma kaçınılmaz olduğu kanaatine ulaşıldığında tasfiyeden sorumlu memur alacaklıları Darbhâne-i Âmire’ye çağırarak durumu müzakere

³⁸ a.b.

³⁹ Misallî Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lügatı, haz. İlhan Ayverdi, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005, Cilt 1, s. 998, 1000, 1100.

⁴⁰ Saim Üstündağ, *İflâs Hukuku (İflâs, Konkordato, İptal Davaları)*, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1986, s. 1.

etmektedir. Alacaklıların ikna olması halinde belirlenen oran üzerinden taksimat yapılmaktadır. Bu taksimat sarrafın hâlihazırdaki mevcutları için geçerli olduğu gibi zaman zarfında tahsil edilen alacakları, satılan eşya ve gayrimenkullerinden elde edilen tutarlar için de aynı şekilde geçerlidir. Ayrıca tasfiye sürerken sarrafa ait gizli kalmış varlık ve alacakların ortaya çıkması halinde de alacaklara dağıtım yapılacaktır.

Tablo 3- Sarraf Simonoğlu Oseb'in Guremâ Taksimi			
Alacakları ve Açığı	Guruş	Beher yüzde	
		Guruş	Para
Açık kalmış olan meblağ	88.429,0	41	26
Moravî Musa Bey'de	67.912,5	31	39
Fumi Karyesi ahalisi zimmetlerinde	25.125,0	11	33
Sabık Nif Kazası voyvodası Mehmed Firuz Ağa'da	16.551,0	7	31
On nefer sarrafan taahhüdü vechile Kandıra voyvodası Mustafa Bey'de	4.493,0	2	4
	202.515,5	95	13
Kapu çukadarı Mesud Ağa'dan	2.141,0	1	
Mübayaacıoğlu Abraham'dan	2.000,0		37
Teşrifatizade mevâlî-i kiramdan Said Efendi zimmeti	1.849,0		34
Sarraf Topal Agop oğulları zimmeti	1.750,0		32
Uşak voyvodası esbak Ragıb Ağa'dan	870,0		16
	211.120,5	99	12
Ali Efendi'den	300,0		5
Çengelköylü Said Efendi'den	300,0		5
Tebaadan Hüseyin Ağa'dan	300,0		5
Tebaadan Mehmed Ağa'dan	200,0		3
Sadık Ağa'dan	100,0		1
	212.320,5	99	31

Kaynak: HH.d, 18204, 19 Receb 1264/21 Haziran 1848, s. 3. Not: 40 para 1 kuruştur.

Yukarıda verilen tabloda daha önce tasfiye bilançosu verilen sarraf Sarı Simonoğlu Oseb'in alacaklılarına yapılan guremâ taksimine ilişkin rakamlar yer almaktadır. İflas ettiğini bildiren adı geçen sarrafın borç, alacak ve malvarlığına ilişkin tespit sonrasında toplam borcunun 212.320,5 guruş, toplam alacaklarının 123.891,5 guruş ve açık kalan kısmın ise 88.429 guruş olduğu belirlenmiştir. Üzerinde herhangi bir malvarlığı tespit edilmeyen sarrafın mevcut alacakları borçlarının hepsini karşılayamadığından guremâ taksimi zorunlu olmuş, bu kapsamda alacaklı olduğu kişilerden borçlu olduğu kişilere havale çıkarılmıştır. Mevcut guremâ taksimine göre alacaklılar alacaklarının yaklaşık %41,5'lik kısmından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Kalan alacakları ise tabloda yer alan kişi/kişilerden hisselerine isabet eden yüzdelerle ödenecektir. Örneğin, tabloya göre sarrafın en büyük alacaklı olduğu Moravi Musa Bey, sarrafın borçlularına yapılacak ödemenin %31'lik kısmını gerçekleştirecektir.

Sarrafin Mal Varlığının Nakde Çevrilmesi

İflas eden sarraflara ait hesapların tasfiyesi sırasında sıklıkla karşılaşılan diğer bir durum ise sarraflara ait kıymetli eşya ve gayrimenkullerin satışının yapılarak nakde çevrilmesi işlemleridir. İflas durumu ortaya çıktığında sarrafın hesaplarını tetkik etmekle görevli komisyon sarrafa ait malvarlığının da tespitini yapmaktadır. Bunun sebebi sarrafın alacaklarının borçlarına vefa etmemesi durumunda malvarlığından satışların yapılarak alacaklılara ödeme yapılmasıdır. Hatta malvarlığı ile ilgili yapılan araştırmada sarrafların mal kaçırmak amacıyla eşi, çocukları ya da diğer kimseler üzerine hileli bir şekilde aktardıkları gayrimenkullerin olup olmadığına da bakılmaktadır. Tespit aşaması tamamlandıktan sonra sarrafın malvarlığının satışına ihtiyaç duyulması durumunda mallar müzayede yoluyla satışa çıkarılmakta ve en yüksek teklifi verene satılmaktadır. Bazı durumlarda sarraftan yüklü alacağı bulunan kişiler müzayedeye katılarak gayrimenkulü alacağına binaen satın almaktadır. Bu kişinin alacağı düşüldükten sonra kalan tutar alacaklılara alacakları nispetinde ödenmektedir. Sarrafa ait sonradan ortaya çıkan mallar ya da gizlendiği tespit edilen mallar da aynı sürece tabi tutulmaktadır.

Sarrafa ait gayrimenkullerin müzayede yoluyla satılarak hasılatın alacaklılara dağıtılması sadece sarrafa ait mallar için geçerli bir yöntem

değildir. Bazı durumlarda sarrafın kredi açtığı kişilerin borçlarını çeşitli nedenlerle ödememesi durumunda borçlunun malvarlığına başvurularak tahsilat yapılması yoluna da gidilebilmektedir. Tablo 2’de tasfiyesi bilançosuna yer verilen sarraf Penganlı Evanis’in borçlarının tasfiyesinde alacaklılarından yapılan havaleler yetmeyince kendisine ait Ortaköy’deki konağı (545.500 gurus) ile İcadiye’deki arsası (150.000 gurus) satışından elde edilen tutarlar tasfiyede kullanılmıştır. Yine Evanis’in Hacı Veli Ağa’da olan alacağı bu kişiye ait yalı (350.000 gurus) ve Hacı Hasan Ağa’da olan alacağı da bu kişiden alınan eşyaların satışından (50.000 gurus) sağlanan tutarlar borçlarının tasfiyesine tahsis edilmiştir.⁴¹

Sarraf, alacaklı olduğu kişilerden tahsilat yapamadığında alacağına karşılık borçlunun malvarlığının bir kısmını uhdesine geçirebilmektedir. Bu duruma örnek olarak sarraf Sakaoglu damadı Mardiros’un Boyabatlı Genç Ağazade Emin Bey’de olan alacakları karşılığında aldığı gayrimenkuller verilebilir. Emin Bey’in adı geçen sarraftan aldığı tutarları ödememesi, hatta ödememek için bazı tutarları zimmetine geçirdiğinin tespit edilmesi üzerine kendisine hapis cezası verilmiştir. Bu arada Mardiros’un iflas etmesi sonucunda alacaklarını tahsil amacıyla Emin Bey’in mülkiyetinde bulunan Boyabat ve köylerindeki bazı gayrimenkuller sarrafa intikal ettirilmiş, sonrasında müzayede yoluyla satışına karar verilmiştir. Yapılan müzayede de yerli halkın verdikleri tekliflerin yetersizliği karşısında Mardiros’tan alacaklı olan kişiler ileride satılmak üzere gayrimenkullerin sahipliğini üzerlerine geçirerek sarraftan olan alacaklarını tahsil etme yoluna gitmişlerdir. Müzayedede düşük bedelle satılması muhtemel olan gayrimenkuller bu sayede daha yüksek bedellerle borçların tasfiyesinde kullanılarak borçlu sarrafa kolaylık sağlanabilmektedir. Bu çerçevede Boyabat’ta bulunan köşklü bahçe (11.200 gurus), küçük bahçe (7.500 gurus), Başekin karyesindeki bahçe, ambar ve tarla (2.500 gurus) ve Akçasu’daki arazi (1.500 gurus) sarrafın Darbhâne-i Âmire’ye; Boyabat’taki çiftlik ve ebniyesi (50.000 gurus) Pirlepelizade Rauf ve Şefik efendilere; Çorak karyesindeki tarla (6.800 gurus) Yahya Beyzade İsmail, Hamdi ve Hakkı Beylere; Boyabat’ta Pirinçpazarı’nda altı adet dükkân ve altı adet oda (6.400 gurus) müderris İsmail Efendi halilesi Hatice Hanıma; Boyabat’ta harici ve dahili harem, selamlık, şadırvan, bahçe, ambar ve tevabiat-ı saire (24.000 gurus) ve Kabaimras nam

⁴¹ HH.d, 10144, 29 Aralık 1259/20 Ocak 1844.

mahalde bahçe, derununda harem konağı ve haricinde tarla ve tevabiat-ı saire (16.000 guruş) sarraf Hoca Abraham'a aktarılmıştır. Bu intikallerle sarraf Mardiros'a ait 125.900 guruşluk borç tasfiye edilmiştir.⁴²

Sarraf Alacaklarının Borçlarına Havalesi

Sarraf hesaplarının tasfiyesinde karşımıza çıkan diğer bir yöntem ise iflas eden sarrafın alacaklı olduğu kişilerden sarrafın borçlu olduğu kişilere havale çıkarılmasıdır. Konumuz açısından bakıldığında havalenin borçlar hukuku içerisinde yer alan “borcun nakli” konusuyla bağlantılı bir kavram olduğu görülmektedir. Bu kavramın İslam hukukunun ilk oluşum dönemlerine kadar izi sürülebilmekte ve “*borcun bir kimsenin zimmetinden başka bir kimsenin zimmetine nakledilmesi*” şeklinde tanımlandığı görülmektedir. Havale aynı zamanda İslam tarihinde ödeme emri anlamına gelen bir maliye terimi olup konumuza dâhil değildir. Fıkıh kitaplarında oldukça ayrıntılı ele alınan bu kavramın Osmanlı sarraf hukukunda nasıl uygulama bulduğu genel hatları ile anlatılacak ve uygulamaya dair örnekler verilecektir.⁴³

Havale sisteminin sarraf borçlarının tasfiyesinde kullanılabilmesi için sarrafa borçlu ve ondan alacaklı olan kişilerin rızaları gereklidir. Tipik birer finansal aracı olan sarrafların alacaklarının önemli bir kısmı kredili işlemlerden oluşmaktadır. Bunun anlamı söz konusu alacakların belirli bir vade içermesidir. Sarrafın alacaklarının borçlarını karşıladığının tespit edilmesi durumunda sarrafın borçlu ve alacaklı olduğu tarafların karşılıklı rızaları halinde hesapların tasfiyesi nispeten kolaydır. Aksi durumda sarrafın hâlihazırdaki nakit mevcutları ve paraya çevrilebilir kıymetlerinin satışından elde edilen tutarlar öncelikle devlet alacağının ödenmesinde kullanılmakta, sonrasında ise diğer alacaklılara guremâ taksimi çerçevesinde ödeme yapılmaktadır. Takip eden aşama ise alacaklılar için hem zaman yönünden hem de alacaklarının

⁴² DRB.d, 167, v.42a, h.2-3, 6 Muharrem 1264/14 Aralık 1847; v.42b, h.2, 11 Safer 1264/18 Ocak 1848; v.46a, h.3, 5 Zilkade 1264/3 Ekim 1848; v.48b, h.2,3,4; v.49a, h.1, 24 Muharrem 1264/20 Aralık 1848, 4 Safer 1265/30 Aralık 1848; v.49b, h.3; v.50a, h.2,4; v.50b, h.1-2; v.56b, h.1, 8 Rebiyülahır 1265/ 3 Mart 1849, 25 Şevval 1266/3 Eylül 1850; v.56b, h.2,3,4, 25 Şaban 1266/6 Temmuz 1850, 27 Şaban 1266/8 Temmuz 1850.

⁴³ Bardakoğlu, “Havâle”, s. 507; Havalenin maliye terimi olarak açıklaması için bkz. Halil İnalıcık, “Havâle”, DİA, s. 512-513.

tahsil edilmesinde yaşanacak sorunlardan dolayı oldukça sorunlu bir süreçtir. Bu durum sarrafın alacaklarının ya da alacaklar ve varlıklarının borçlarını karşılamaya yetmesi durumunda dahi geçerlidir. Zira hesapların tasfiyesine ilişkin işlemlerin karara bağlanmasından gerçekleştirilmesine kadar geçecek zaman içerisinde kararlaştırılan işlemin gerçekleştirilememe ihtimali ortaya çıkabilmektedir. Böyle bir durumda işlemi yeniden başlatabilmek için sarrafın o anda açıkta kalan veyahut tasfiye başlangıcında tespit edilemeyen bir alacak ya da varlığının ortaya çıkarılması gereklidir.

Sarrafın alacaklı olduğu kişilerden borçlu olduğu kişilere havale çıkarılması sisteminin nasıl işlediği şu şekilde örneklendirilebilir: İflas eden Sarraf A'nın Boyabat Voyvodası X Ağa'dan 500.000 guruş alacağı bulunmaktadır. Tasfiye memuru voyvodanın kendisi ya da vekili ile sarraftan alacaklı olan kişiler veya vekillerini Darbhâne-i Âmire'ye çağırarak müzakereleri başlatmaktadır. Havale işlemlerinin yapılabilmesi için öncelikle voyvoda ya da vekilinin zikredilen tutarda sarrafa borçlu olduğunun, yani borç tutarı konusunda taraflar arasında bir ihtilafın bulunmadığının sabit olması gereklidir. Bunun ardından borçlu tarafın söz konusu tutarı tek kalemde ya da belirli taksitler halinde hangi tarihlerde ödeyebileceği kararlaştırılmaktadır. Alacaklı tarafların da ödeme takvimi konusunda rızaları alındıktan sonra havale çıkarma işlemleri başlatılmakta, taraflara bu işlemi belgeleyen birer ilmühaber verilmektedir. Örneğin, adı geçen voyvoda müflis sarraf A'nın borçlu olduğu Y Ağa'ya tarihinde 10.000 guruş ödeyecektir. Vadesinde ödeme gerçekleştirildiğinde ödenen tutar kadar sarrafın alacak ve borcu tasfiye edilmiş olacaktır. Ödemenin gerçekleşmemesi durumunda sarraftan alacaklı taraf bir dilekçe ile başvuruda bulunmakta ve konu yine tasfiye memurunun önüne gelmektedir. Tasfiye memuru ödemenin niçin yapılmadığını araştırmakta, borçlu taraf hâlâ ödemeyi yapacağını beyan ederse alacaklının da kabul etmesi halinde yeni bir ödeme tarihi belirlenmektedir. Bu işleme ilişkin ilmühaber ise yeni duruma uygun şekilde düzenlenmektedir. Yeni belirlenen vadede ödeme yapılırsa tasfiye işlemi gerçekleşmiş olmaktadır.

Bu süreçte alacaklıların karşılaştığı en büyük sorun havale işlemini kabul eden borçlu tarafın vadede ödeme yapmamasıdır. Bu durum borçlunun kötü niyetinden kaynaklanabileceği gibi aradan geçen zaman zarfında ödeme gücünü yitirmiş olmasından da kaynaklanabilir. Kötü niyete örnek olarak ödeme gücü

olduğu halde muhtelif bahanelerle bir türlü ödemeye yanaşmama, mal varlığını yakınları veya üçüncü şahıslar üzerine aktarma gibi hileli yollara sapma ya da ortalıktan kaybolma gibi durumlar verilebilir. Bu tür sorunlar alacaklı taraflar açısından oldukça sıkıntılı süreçlerin yaşanacağını bir işarettir. Buna karşılık havale işlemini kabul eden borçlu geçen zaman zarfında ödeme gücünü gerçekten yitirmiş de olabilir. Diğer bir ifadeyle sarrafın havale işlemine konu alacağı, tahsili mümkün olmayan bir alacağa dönüşebilir. Her iki durumda da alacağını tahsil edemeyen taraf dilekçe ile tahsilat için gerekli işlemlerin yapılmasını, kendisine sarrafın başka bir alacaklısından havale yapılmasını talep edebilir. Eğer sarrafın yeni bir alacağı tespit edilmiş ise bu alacak da yeni havale işlemine konu olabilir. Eğer bu seçenekler de yoksa alacaklının alacağını tahsil etmesi devletin kötü niyetli borçlular hakkında yapacağı takibatın başarılı neticeler vermesine bağlı olacaktır.

Önceki kısımlarda verilen sarraf Penganlı Evanis (Tablo 2) ile sarraf Sarı Simonoğlu Oseb'in (Tablo 1) tasfiye bilançoları sarrafların hesaplarının tasfiyesinde havale sisteminin nasıl işlediğini açık bir şekilde göstermektedir. Evanis'in tasfiye bilançosunun alacaklar kısmında "havale" kelimesiyle biten ve bu havaleyle bilançonun borçlar kısmında tasfiye edilen tutarlar bu sistemin işleyişini göstermektedir. Örneğin, Yeniil bakayasından yapılan 38.895 gurusluk havale ile sırasıyla Hoca Sahak'ın (14.875 gurus), Kiğork'un (8.520 gurus) ve Kuyumcu Melkon'un (15.500 gurus) alacakları tasfiye edilmiştir. Sarraf Sarı Simonoğlu Oseb'in tasfiye bilançosunda alacaklı olduğu kesimdeki şahıslardan borçlu olduğu görünen şahıslara guremâ taksimi çerçevesinde hisselerine göre havaleler çıkarılarak borçların tasfiyesi planlanmıştır. Aynı sarrafa ait guremâ taksimi tablosunda (Tablo 3) sarrafa borçlu olanların beher 100 gurushta ne kadarlık bir ödeme yapacakları belirlenmiştir.⁴⁴

Mal Kaçırma

İflas eden sarrafların hesaplarının tasfiyesinde karşılaşılan en büyük sorun mal kaçırma vakalarıdır. Anlaşıldığı kadarıyla yaşanan olayların sıklığına bağlı olarak bu husus sarraf nizamına girmiştir. İflasa ilişkin hükümlerin ilk kez

⁴⁴ HH.d, 10144, 29 Aralık 1259/20 Ocak 1844; HH.d, 18204, 19 Receb 1264/21 Haziran 1848.

girdiği 1835 nizamında bu durum “..... oda ve hâne ve sâ’ir emlâkı karısı ve sâ’ir müte’allikâtı ‘uhdesinde ise de mâdem ki sâni’a kabîlinden ola o makûle emlâk ve sâ’iresi dahi kendi malı add ve düyûnuna taksîm kılınmak” ifadeleriyle yer bulmuştur. Daha önce açıklandığı üzere iflasını açıklayan bir sarrafın nizam gereği tüm borç, alacak ve varlıklarının ayrıntılı bir şekilde tespiti yapılmaktadır. Lonca görevlilerinin bu tespiti yaparken herhangi bir suistimale bulaşmaları durumunda sorumlu tutulacakları nizamda açık bir şekilde belirtilmiştir. Tespit aşamasında gösterilen tüm itinaya rağmen tasfiye sürecinde sarrafa ait gizli kalmış alacak veya varlıklar da ortaya çıkabilmektedir. Nizamdan anlaşıldığı kadarıyla varlıkların tespiti esnasında sarrafın üzerinde herhangi bir varlık tespit edilememesi durumunda, bunların “karısı ve sâ’ir müte’allikâtı ‘uhdesinde” olup olmadığına da bakılmaktadır. Bu kapsamda tespit edilen gayrimenkuller varsa bunların sarrafın iflasını açıklamasından önce aktarılıp aktarılmadığı araştırılmaktadır. İflasa doğru giden bir sarrafın mallarını kaçırma gayesi ile bu tür aktarımlara gittiğinin sabit olması durumunda bahse konu gayrimenkuller sarrafın malı sayılmakta, satılarak bedeli borçlularına dağıtılmaktadır. Gayrimenkullerin sarrafın uhdesine dönüşü zaman zaman itirazlara ve hukuki ihtilaflara da sebep olabilmektedir. Sarraf iflaslarında çok sayıda mal kaçırma vakasına rastlanıldığından, konuyu somutlaştırmak için burada iki vakaya yer verilecektir.

İlk vaka sarraf taifesinden boğularak ölen Kırkor’la ilgilidir. Komisyon tarafından hesapları incelenen Kırkor’un Hazine, Darbhâne-i Âmire ve diğer kişilere yüklü borçlarının bulunduğu, buna karşılık alacaklarının çoğunluğunun tahsili mümkün olmayan alacaklardan oluştuğu ve müflis durumda olduğu tespit edilmiştir. Guremâ taksiminin zorunlu hale geldiği bu vakada sarrafın hesaplarındaki açığının hane, sahilhanesi ile diğer emlâk ve akarının satılması yoluna gidilerek ödenmesine karar verilmiştir. Yapılan guremâ taksimi çerçevesinde sarrafın büyük alacaklılarından olan Hacı Ali Efendi’nin alacak tutarı yarı yarıya indirilmiştir. Kalan 1 yük 10.000 kûsur guruş alacağına karşılık olarak sarrafın sahilhane ve arsasına 90.000 kuruş değer biçilmiş, çıkarılan havale ile Hacı Ali Efendi’nin borçlarının tediyesine karar verilmiştir. Söz konusu gayrimenkullerin adı geçen kişinin uhdesine geçirilmesi için gerekli işlemler konusunda tasfiyeyle görevli Pertev Efendi’ye talimat verilmiştir. Devir işlemlerine başlanıldığında sarrafın ölümü esnasında uhdesinde bulunan Yeniköy Ayanikola mahallesindeki sahilhane ve karşısındaki boş arsanın hileli

işlemlerle bazı zimmilerin uhdesine geçirildiği anlaşılmıştır. Gayrimenkullerin kaçırılmasının temelinde ise 60.000 guruşluk bir rehin işlemi yatmaktadır. Yeni malikler sarraf Kirkor'un ölümünden iki yıl sonra sarrafın uhdesinde rehin tarihiyle 60.000 kuruşlarının bulunduğu iddia etmişlerdir. Aynı zamanda gayrimenkullerin bir önceki sahipleri olan bu kişiler mahkemeye başvurmuşlar, görülen dava sonucunda sahilhane ve arsası kendilerine iade edilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda davanın sarrafın yazıcısı ve oğlu tarafından mal kaçırma amacıyla açtırıldığı, 60.000 guruşluk bir rehinin de gerçek bir işlem olmadığı ortaya çıkarılmıştır. Yeni malikler verdikleri arzuhalde; aslında sahilhanenin 20 yıl evvel ölen babaları olan Zecriye sarrafı İvan uhdesinden kendilerine intikal ettiğini ifade etmişlerdir. Sahilhane, kendilerinin küçük olmalarından dolayı önce anneleri ve vasileri olan Tanya nasraniye üzerine, sonrasında Artin'e, onun da vefatıyla sarraf Kirkor'a muvazaa yoluyla geçmiştir. Sarraf Kirkor'un da vefatıyla marifet-i şer ile tekrar kendi uhdelere geçtiğini ileri süren malikler "ihkak-ı hak" iddiasında bulunmuşlardır. Rehlin işleminin sarrafın yazıcısının bir hilesi olduğu ve sahilhanenin kendi malları olduğuna bütün kumpanya sarrafları ve diğer erbab-ı vukufun aynı şekilde şahadet göstermeleri üzerine sahilhane ve arsanın verilmesi yoluyla Hacı Ali Efendi'nin alacaklarının tasfiyesine ilişkin havale işleminin iptal edilmesi gerekmiştir. Bu durumda Hacı Ali Efendi'ye alacaklarına karşılık başka bir karşılık bulunacaktır.⁴⁵

İkinci vaka, sarraf Şamanto ile odasının müdürü ve yazıcısı olan Avramiçu ile ilgilidir. Sarraf Şamanto'nun vefatı sonrasında odasını aile adına yürüten Avramiçu iflas ettiğini açıklayarak, alacak ve borçlarına ilişkin defterlerini Darbhâne-i Âmire'ye teslim etmiştir. Söz konusu defterlere göre 2.500.000 guruş (5.000 küsur kese) alacak, buna mukabil 3.500.000 guruş (7.000 kese) borç görünmektedir. Kendilerine bunun sebebi sorulduğunda bazı mahallerdeki alacaklarından külliyetli zarar ettiklerini ifade eden Avramiçu, hapse atılmasına ve bütün sıkıştırmalara rağmen aynı sözleri tekrarlayıp durmuştur. Hesapların tasfiyesine memur kılınan kapu kethüdası İsmail Efendi, defterleri lonca ustalarına tetkik ettirmiş ve sarraf usulüne uygun olmayacak kayıtlarla alacakların fahiş şekilde gösterildiği ortaya çıkarılmıştır. Yapılan incelemeye göre Şamanto'nun vefat ettiği H. 1250 (M. 1834-35) yılında karısı odasındaki bütün mevcutları, kıymetli eşyaları ve nakdi saklamış ve

⁴⁵ DRB.d, 140, vr. 34, 29 Safer 1258 /11 Nisan 1842; vr. 38, Gurre-i Şaban 1258 /7 Eylül 1842.

varisler adına 5.000 kese akçe odaya sermaye olarak konulmuştur. İşin idaresi de yazıcı Avramiçu'ya bırakılmıştır. Avramiçu, odanın idaresinde bulunduğu 8 yılda güya 20.000 kese akçe temettü sağlamış ve bu tutardan 2.000 kese tutarını kendi milletinden (Yahudi) fukaraya sadaka olarak dağıtmıştır. Kalan tutarı ise oda ve hanesinin masraflarına, akçe güzestesine (faizine) ve ortaya çıkan zararlara karşılık göstermiştir. Odanın sermayesi olan 5.000 keseyi ise alacak olarak kayıt etmiştir. Bu alacakların da çoğunluğunun tahsili kabil olmayan alacaklar ile güzestesinden oluştuğunu ve bu tutarın ancak 1.500-2.000 keselik kısmının sağlam alacak niteliğinde olduğunu göstermiştir. Ancak odanın hazineye, şahıslara, eytam ve nisvana 7.000 kese borcu bulunmakta olup, en iyi senaryoda borçların 4.000 kesesinin ödenemeyeceği tahmin edilmektedir. Alacaklılar, sarraf yakınlarının Ortaköy ve Balat'ta iki bab yalı ve başka emlaklerini gizlediklerini düşünerek sadece yazıcının hapsedilmesiyle alacaklarını tahsil edemeyeceklerini, bunun için Şamanto'nun oğlu ve karısının da hapsedilmesini istemişlerdir. Şamanto'nun oğlu Darbhâne-i Âmire'de hapse konulsa da gizlenen mallar konusunda bir netice çıkmamıştır. Ancak karısı oğlunun bir şey bilmediğini ifade ederek Balat ve Ortaköy'de birer yalı olduğunu ve bunların oğlunun karısının uhdesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine adı geçenler dahi hapsedilmiş ancak bir şey elde edilememiştir. Nihayetinde zikredilen gayrimenkullerin varlığının tespiti için araştırma yapılması ve bulunması halinde satılarak alacaklılara dağıtılması kararı verilmiştir.⁴⁶ Yaklaşık 1 yıl sonra, 1844 yılı Temmuz ayına ait kayıta Şamanto'nun karısı Vaferya(?) ve çocukları üzerlerine hileli olarak geçirilmiş olduğu tespit edilen Ortaköy'deki yalının 1.500 kese akçeye alacaklılara verildiği anlaşılmaktadır. Tahsili kabil alacaklarının ise birkaç senede tahsil edilmesinin mümkün olmadığı düşünüldüğünden sarrafın alacaklı olduğu kişiler üzerine havale yapılmadığı, guremâ taksimine sadece yalı bahasının konu edildiği görünmektedir. Söz konusu yalı için önce alacaklılar içerisinde muteber veya en fazla alacağı olan Düzoğlu Hoca Agob bazergana vefaen ferağ edilerek ileride satılması talep edilmesine karşın hukuken uygun bulunmamıştır. Bunun nedeni bazı alacaklıların bu işleme rıza göstermemeleridir. Daha sonra bu grubun durumu kabullenmeleri üzerine adı geçen kişi uhdesine gayrimenkulün intikali sağlanmıştır. Bu karar ile Hoca Agob'un Şamanto'da olan 173.403

⁴⁶ DRB.d, 140, vr. 46, 29 Receb 1259/17 Ağustos 1843.

kuruş alacağı için yalının bedelinden havale yapılacağı, diğer alacaklılara da guremâ hisselerine göre ödeme yapılacağı kararlaştırılmıştır. Şamanto'nun odasının tasfiye hesabına göre alacaklıların guremâ taksimine göre beher 100 guruşta ancak 20 guruş (1.500 kese- yalı bahası/ 7.340 kese- toplam borç= 0,20) alabilecekleri ortaya çıkmıştır.⁴⁷

Mal kaçırma vakalarına sadece sarraflarda rastlanılmamakta, tasfiye işlemlerinde bunların alacaklı olduğu kişilerin de zaman zaman mal kaçırma eylemine giriştikleri görülmektedir. Özellikle sarrafa borçlarını ödemeye yanaşmayan, hatta sarrafin iflasını açıklaması sonrasında bu yöndeki müşevvikleri artan borçlular bulunabilmektedir. Bu kişiler hileli işlemlerle mallarını başka kişilerin üzerine aktararak sarrafa ödeme yapmama yoluna sapabilmektedir. Bu durumların tespiti tasfiye sürecini uzatmakta, hileli olarak aktarıldığı tespit edilen malların tekrar borçlunun uhdesine döndürülmesi zaman alabilmektedir.

Borçlunun Korunması

Tasfiye hukukunun amacı sadece alacaklıların haklarının korunması değildir. Aynı zamanda borçlunun haklarının da gözetilmesi hukukun amaçlarından. Roma Hukuku'nun son dönemlerinden itibaren iflas hukukunda borçların ödenmesinde kişinin bedenlen cezalandırılması yerine mamelekine başvurma ve hayatını devam ettirebilmesi için gerekli şahsi eşyalarının borçluya bırakılması uygulamaları kabul görmeye başlamıştır.⁴⁸ İslam iflas hukukuna bakıldığında borçlar kişinin mamelekiden karşılanmaktadır. Fıkıh ekolleri arasında bazı görüş ayrılıkları bulunsda da borçlunun ve ailesinin yaşamını asgari düzeyde sürdürebilmesi için gerekli malların hacze konu edilip satılmayacağı görüşü benimsenmiştir.⁴⁹ Mecelle'de de borçluya bir veya iki kat elbise ile haline münasip bir mesken bırakılacağı, hacir altında kaldığı sürece kendisi ve ailesinin geçiminin kendi malından sağlanacağı hükme bağlanmıştır. Burada borçlunun mesken ve eşyaları kıymetli ise bunların satılarak yerlerine daha mutedil fiyattan alınacaklarla ikame edilmesi ilkesi geçerli olacaktır (Md.999-1000).⁵⁰

⁴⁷ DRB.d, 167, Vr. 6-a, 17 Ra 1261; Vr. 6-4, 15 Cemaziyelahir 1260/2 Temmuz 1844.

⁴⁸ Vélvis ve Mikuckiené, *a.g.m.*, s. 2400.

⁴⁹ Atar, *İflas Hukuku*, s. 163-182.

⁵⁰ *Açıklamalı Mecelle*, s. 196.

Tasfiye hukuku içerisinde yer alan borçlunun asgari geçimini sağlamaya yönelik ilkenin Osmanlı sarraf hukukunda da uygulama bulduğu görülmektedir. Uygulamanın tam olarak ne zaman başladığı tespit edilememekle birlikte Tanzimat'ın ilanından sonra sarraf nizamlarına ait kayıtlarda bu uygulamanın yerleşik hale geldiği anlaşılmaktadır. Örneğin, hazineye borçlarını zamanında ödeyemeyen ve sarraflara borcu olan mültezimler hakkında takip edilecek usule ilişkin bir kayıta “....sarrâflara olunacak mu‘âmele bi-aynîhî o makûle müşterîleri haklarında dahi icrâ olunacak yani familyasıyla ikâmetine ve kâfî ve hâline münâsib olan ve kıymetçe ehven bulunan bir hânesi familyasının pek muhtâc olduğu levâzım-ı zarûriye-i beytiyesiyle berâber terk olunub kusûr emlâk-i mevcûde ve meşhûdesi bi'l-müzâyede satılmak....” ifadeleri yer almaktadır. Bu kayıt sarraflara uygulanan usulün iltizamdan dolayı sarraflara borçlarını ödemeyen mültezimlere de uygulanacağını açık bir şekilde belirtmektedir.⁵¹

Bu konuya örnek olarak sarraf Sakaoglu damadı Mardiros'un durumu verilebilir. İflasını ilan ederek odasını kapatan ve defterlerini Hazine-i Hassa yetkililerine teslim eden adı geçen sarraf hakkında yapılan incelemede Gedikpaşa'da ailesiyle birlikte oturduğu bir bab hanesi olduğu tespit edilmiştir. Mardiros'un alacakları borçlarını karşılamaya vefa etmediğinden nizam gereği söz konusu hanenin satılarak “iyâl ve evlâdı oturabilecek kadar kendisine diğer hâne tedârîken ve iştirâ etdirilerek küsurunun ashâb-ı matlûba tevzî etdirilmesi” uygun bulunmuştur.⁵²

Sonuç

İflas eden sarraflara ait hesapların tasfiye süreçleri Osmanlı iflas hukukunun ayrıntılarını görme imkânı sağlamaktadır. İmtiyazlı bir grup olmalarından dolayı iflas süreçlerinin adı mahkemeler yerine Darbhâne-i Âmire ve Hazine-i Hassa'da görülmeleri nedeniyle süreçlerde bazı farklılıklar olabileceği düşünülebilir. Buna karşın tasfiye sürecinin İslam iflas hukuku uygulamalarından özütibariyle farklı bir yönünün bulunmadığı anlaşılmaktadır. Literatürdeki mevcut bilgilerle karşılaştırıldığında ayırt edilebilen tek farklılık

⁵¹ DRB.d, 165, Vr. 11/a-b, 19 Cemâziyelevvel 1268/11 Mart 1852; a.d. (aynı defter), v. 12/a, 21 Rebîülâhîr 1269/1 Şubat 1853.

⁵² DRB.d, 167, Vr. 62/b, 20 Zilkade 1267/ 16 Eylül 1851.

Osmanlı sarraf hukukunda iflas kararı sonrasında borçların tasfiyesinde havale yani borcun nakli işleminin standart bir şekilde kullanılmasıdır. Hâlihazırda havale işlemlerinin diğer meslek kollarındaki iflas vakalarında standart bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını tam olarak bilemiyoruz. Bu konunun aydınlanabilmesi sarraflar dışındaki meslek kollarında tasfiye süreçlerinin ortaya konulmasına bağlıdır. Sonrasında Osmanlı iflas hukuku süreçlerinin standart olup olmadığı, İslam iflas hukukundan bu noktada farklılaşıp farklılaşmadığı anlaşılabilecektir.

KAYNAKÇA

Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Darphane Amire Darbhâne-i Âmire Defterleri (DRB.d), 140, 143, 164, 165, 167.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d), 3861.

Hazine-i Hassa defterleri (HH.d), 10144, 18204, 21910.

Cevdet Belediye (C.BLD), 108-5398.

İrade Mesail-i Mühimme (İ.MMS), 35-1458.

DİĞER KAYNAKLAR

Abdurahman El-Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, çev. Hasan Ege, C. 3, İstanbul, Bahar Yayınları, 1979.

Al, Hüseyin ve Şevket Kamil Akar, *Osmanlı Finans Sisteminde Modernleşme: Cilt 2-Osmanlı Para Reformu*, Ankara, TCMB Yayını, 2014.

Atar, Fahrettin, *İslâm İcra ve İflâs Hukuku*, İstanbul, 1990.

Atar, Fahrettin, “İflas”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, Cilt 21, s. 509-512.

Ayverdi, İlhan (hazırlayan): *Misalli Büyük Türkçe Sözlük-Kubbealtı Lügatı*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

Bardakoğlu, Ali, “Havâle”, *DİA*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1997, Cilt 16, s. 507-512.

Berki, Ali Himmet (haz.), *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye)*, İstanbul, Hikmet Yayınevi, 1982.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-i İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C. 7, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1970.

Bölükbaşı, Ömerül Faruk, “İstanbul Sarrafları (1691-1835)”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 30, 2014, s. 19-96.

- Cezar, Yavuz, “18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, *Gülten Kazgan’a Armağan Türkiye Ekonomisi*, yay. haz.: L. Hilal Akgül-Fahri Aral, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2004, s. 179-207.
- Gürzumar, Fikri ve Tekin Gürzumar (haz.), *Kaanûnnâme-i Ticâret ve Zeyilleri*, Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayını, 1962.
- Koyuncu, Miyase, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri)”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Köse, Halil, “140 Numaralı Darphane defterine Göre (H. 1251-1260/M. 1836-1845) Osmanlı Devleti’nde Sarraflar”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kuran, Timur(editör), *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul’unda Sosyo-Ekonomik Yaşam*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010-2013.
- Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer Tercümesi*, çev. Arif Erkan, C. 4, İstanbul, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1980.
- Rado, Türkan, *Roma Hukuku Dersleri-Borçlar Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1987.
- Şahiner, Araks, “The Sarrafs of İstanbul: Financiers of the Empire”, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 1995.
- Üstündağ, Saim, *İflâs Hukuku (İflâs, Konkordato, İptal Davaları)*, İstanbul, Kardeşler Basımevi, 1986.
- Van den Boogert, Maurits H., *Kapitülasyonlar ve Osmanlı Hukuk Sistemi: 18. Yüzyılda Kadılar, Konsoloslar ve Beratlılar*, çev. Ali Coşkun Tuncer, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Vélvis, Stasys ve Vilija Mikuckienė, “Roma Hukukunda İflas Prosedürünün Doğuşu”, çev. Hande Gül Küçükaya, *Dokuz Eylül Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, Özel Sayı 2014, s. 2389-2404.

EK: İflas Eden Sarraflar

Sarraflar	Sekte	Sureti İflas	Halik/Mürd	Firar
Birinci Sınıf(28)				
Davidoglu Oseb	X			
Kasparoglu Bağdasar	X			
Tingiroglu Artin	X	X		
İsak Haim	X			
Mübâyâ’acıoglu Bağdasar	X			
Haçaduroglu Artin (ve) Mardiros	X			X
Martaoglu Yorgi ve Vasil	X			

Penganlı Evanis	X			X
Sakaoğlu Mardiros		X		
İnşitaş yeğeni Simon		X		
Dâmâd Ohan		X		
Vezirhanlı Mosis ve şeriki Evanis		X		
Sarı Simyonoğlu Oseb		X		
Rubiyehanlı Kerhor		X		
Yakof		X		
Çinilihanlı Kerhor(*)				
Esmeroğlu Begos		X		
Dereoğlu Yordan		X		
Uzun Artinoğlu Artin		X		
Hamamcıoğlu Mardiros		X		
Yahudi Şamanto		X		
Şabcı karındaşı Hezkiye		X		
Şemantooğlu Haim ve Avram		X	X	
İstavrioğlu Ohan		X		
Antonoğlu Nikola		X		
Davidoğlu Serkis		X		
Vezirhanlı Hazer		X	X	
Altunoğlu Kirkor ve şeriki Agob		X		
İkinci Sınıf(23)				
Parnakoğlu Avanis	X		X	
İstefanoğlu Arsen/Evanis	X	X		
Şişmanoğlu Agop	X	X		
Aleksanoğlu Agop	X			
Haimoğlu/Hatemoğlu İstefan	X			
Kirkor Sökiyas		X		
Eknaryosoğlu Nikogos		X		
Nikogossoğlu Kirkor		X		

ArpayaroğluKerupe		X		
Papasoğlu Vasil		X		
Elimeoğlu/İlimeoğlu Matos		X		
Aznavuroğlu Mikail		X		
Zaharya		X		
Dimidoğlu/Dimyooğlu Merker		X		
İstefan (ve) Melkon		X		
İmeloğlu Enmeloğlu Yuvan		X		
Manueloğlu Karabet		X		
(Peykanlı) Filyos		X		
Suluhanlı Mikail		X		
Kapudanpaşalı Aleksan		X		
Mirasyedioğlu Serkis		X		
Alacacıoğlu Kigork		X		
Goncagüloğlu Melkon		X		
Paskaloğlu Avakim		X		
Sınıfları tespit edilemeyen(6)				
Erzurumlu (Topaloğlu) Karabet		X		
Horasancı dâmâdı Agob		X		
Mosis veledi Agob		X		
Papasoğlu Yani		X		
Mircan		X		
Yahudi Edison		X		

Kaynak: DRB.d, 165, v.16-a ve b; DRB.d, 140; DRB.d, 167. Not: Liste esas itibariyle 165 nolu defterde yer almakla birlikte adı geçen sarrafların sınıfları ve bu sarraflar için diğer darphane defterlerinde kullanılan sıfatlar ve hangi sınıflara ait olduğu bilgileri de tabloya eklenmiştir.

(*) Kayıtlarda Birinci sınıf sarraf Çinili hanlı Kerhor için ayrıca müflis sıfatı kullanılmıştır.